

EXAMENSARBETE

Hösten 2009

Lärarytbildningen

Krishantering i gymnasieskolan

Två skolor i fokus

Författare

Anna Larsson
Thomas Vedmar

Handledare

Zenita Johansson

Krishantering i gymnasieskolan

Två skolor i fokus

Abstract

Syftet med denna uppsats är att genom intervjuer undersöka hur krisgrupper inom gymnasieskolan arbetar med krishantering vad gäller beredskap, organisation samt uppföljning.

Undersökningen har genomförts på skolor inom samma kommun i nordöstra Skåne. På Skola 1 intervjuades en skolsköterska, en kurator samt en vaktmästare och på Skola 2 intervjuas en skolsköterska samt en kurator. Skola 1 har inte varit lika utsatt för krissituationer som Skola 2 har.

Av intervju svaren att döma kan vi konstatera att båda skolorna har en god beredskap inför eventuella krissituationer. Krisplaner finns på båda skolorna och dessa revideras efter behov. Vilka insatser som ska sättas in vid krissituationer är i första hand beroende av hur de ser ut, därför finns inga direkta mallar att följa eftersom situationerna kan skilja sig markant åt. De intervjuade poängterade vikten av att samlas och utvärdera utfört arbete, för att veta vad som ska förbättras inför nästkommande situation. Angående frågan om krisgrupperna fått kritik efter avslutat arbete svarade man på Skola 1 att det hade man inte, medan de på Skola 2 sade att det alltid förekommer i någon form.

Nyckelord: Gymnasieskolan, Krishantering, Krisplan, Sorg

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Abstract

1. UTGÅNGSPUNKTER	4
1.1 Inledning	4
1.2 Syfte och frågeställningar	4
1.3 Metod och material	4
2. BAKGRUND	7
2.1 Forskningsläge	7
2.2 Historisk bakgrund	8
3. TEORETISKA PERSPEKTIV	11
3.1 Sorgens inverkan på människan	11
3.2 Sorgens fem faser	11
3.3 Sörjandets fyra uppgifter	13
3.4 Nya rön angående sorg	14
3.5 Reaktionen vid dödsfall	15
3.6 Ungdomars hantering av sorg	17
3.6.1 Skolrelaterade problem	18
3.6.2 Familjesituationen	19
3.6.3 Relationer med kompisar	20
3.6.4 Personlig mognad	20
3.7 Stöd och hjälp till ungdomar	21
3.7.1 Professionell hjälp	21
3.7.2 Vikten av skolans stöd	22
4. STYRDOKUMENT OCH FÖRESKRIFTER	24
4.1 Skolverkets skrifter	24
4.2 Vad säger styrdokumentet?	25
4.3 Andra dokument som finns tillgängliga för skolan	25
5. UNDERSÖKNING	28
5.1 Förebyggande verksamhet	28
5.2 När kris inträffar	34
5.3 Efterarbete	36
5.4 Diskussion	41
6. SAMMANFATTNING	45
7. KÄLLFÖRTECKNING	47
7.1 Opublicerat källmaterial	47
7.2 Litteratur	47
7.3 Internet	47
8. BILAGOR	48
8.1 Intervjufrågor	48

1. UTGÅNGSPUNKTER

1.1 Inledning

Med tanke på den inte alltför avlägsna dödsskjutningen på en skola i Finland var det inte så svårt för oss att komma fram till ett aktuellt och intressant ämne för vårt examensarbete. Risken finns att någonting liknande skulle kunna hända i Sverige. Den hårda miljö som våra ungdomar lever i idag gör sig påmind allt oftare i media och under våra praktiker på lärarprogrammet. Med detta i sinnet ansåg vi att krishantering inom skolan var ett ämne som borde belysas. Vi har själva under vår studietid på Högskolan Kristianstad inte stött på, eller ens hört, termen krishantering nämnas vilket gör det ännu mer angeläget att undersöka. Eftersom vi båda två har vår inriktning mot gymnasiet föll det sig naturligt att vi skulle genomföra undersökningen där.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att, genom intervjuer med medlemmar ur krisgrupper, undersöka hur man inom gymnasieskolan arbetar med krishanteringens beredskap, organisation samt uppföljning.

Våra frågeställningar är:

- *Vilken beredskap har gymnasieskolan inför eventuella krissituationer?*
- *Hur organiseras krisarbetet?*
- *Hur följer man upp och utvärderar krisarbetet?*
- *Har kritik angående insatser uppkommit efter avslutat arbete?*

1.3 Metod och material

För att besvara våra frågeställningar angående gymnasieskolans beredskap inför kommande kriser har vi använt oss av intervjuer, vilket utgör en klar fördel till skillnad från enkäter eftersom den intervjuade kan fråga om någonting känns oklart i frågeställningen och intervjuaren kan ställa följdfrågor. Vi har använt oss av öppna frågor vid intervjuerna vilket innebär att den som intervjuar inte förväntar sig ett visst svar utan låter personen själv tänka ut egna svar på frågorna.¹ Intervjuerna tog mellan 35-60 minuter att genomföra och för den intresserade ligger intervjufrågorna som en bilaga sist i arbetet.

¹ Andersson 1990, s. 73.

Vi valde att intervjua mellan två till tre personer ur två olika gymnasieskolors krisgrupper. Skolorna ligger inom samma kommun i nordöstra Skåne och är jämförbara vad gäller storlek. Informanterna kontaktades via telefon eller e-post, och dessa fick sedan tillgång till intervjufrågorna innan intervjuerna startade. Vidare hade informanterna självklart möjlighet att avbryta intervjuerna om de så skulle önska. För att inte avslöja skolornas namn har vi valt att kalla dem Skola 1 samt Skola 2. Skola 1 har inte varit så utsatt för krissituationer medan Skola 2 har varit desto mer drabbad. Från krisgruppen på Skola 1 intervjuade vi en skolsköterska, en kurator samt en vaktmästare och från Skola 2 intervjuades en skolsköterska samt en kurator. Anledningen till valet av dessa personer var att vi trodde att kuratorer samt skolsköterskor har de mest omhändertagande funktionerna på skolan. Vaktmästaren tillkom endast för att kuratorn på Skola 1 ville ha med honom under intervjun, vilket i slutändan visade sig vara positivt. I redovisningen av resultatet av intervjuerna kommer skolsköterskan, kuratorn samt vaktmästaren på Skola 1 att betecknas som Skolsköterska 1, Kurator 1 samt Vaktmästare 1. De intervjuade personerna på Skola 2 kommer att betecknas som Skolsköterska 2 samt Kurator 2. På Skola 1 skedde intervjun enskilt med Skolsköterska 1, eftersom de andra nämnda personerna inte var tillgängliga vid det tillfället. Detta gjorde att vi fick intervjua Kurator 1 samt Vaktmästare 1 vid ett senare tillfälle, denna intervju genomfördes med båda nämnda personer närvarande. Vid intervjun på Skola 2 intervjuades Skolsköterska 2 samt Kurator 2 samtidigt.

De slumpartade konstellationer som uppträdde på grund av frånvaro vid nämnda intervjutillfällen kan mycket väl ha spelat in på forskningsresultaten. Bengt-Erik Andersson redogör i sin bok *Som man frågar får man svar* (1990) för problem och omständigheter som kan inverka negativt vid intervjuer. Han tar bland annat upp om fördelen och nackdelen med gruppintervjuer. Fördelen är att de som intervjuas kan uppmuntra och hjälpa varandra att komma på saker under intervjun, vilket skulle medföra att man får ett rikare forskningsmaterial. Nackdelen med gruppintervjuer är att det finns en risk att vissa människor i gruppen kan hamna i skymundan på bekostnad av att vissa människor hävdar sig mer. Vissa människor är till sin läggning mer blyga och trivs inte med att prata inför andra, detta påverkar forskningsresultaten negativt då kanske bara en människas åsikter kommer fram.²

Något som även kan ha spelat in på våra resultat är att vi använde bandspelare under intervjuerna, givetvis med medgivande från de intervjuade. Bengt-Erik Andersson menar att vissa människor kan känna sig besvärade vid inspelningar och därmed aktar sig för att säga

² Ibid. s. 25.

vad de egentligen tänker och tycker.³ Martyn Denscombe tar i sin bok *Forskningshandboken* (2000) också upp om bandinspelningar och menar precis som Andersson att de kan inverka negativt på den intervjuade, men att de intervjuade oftast slappnar av allt eftersom intervjun fortskrider. Denscombe nämner även en annan nackdel med bandinspelningar nämligen att de bara återger vad de intervjuade personerna sagt och inte hur deras kroppsspråk har gestaltat sig.⁴ Dessutom kan det vara svårt att i efterhand, när man transkriberar intervjuerna, uppfatta vad personerna säger på inspelningen då de talat tyst eller otydligt. Dessutom är det svårt att på papper förmedla vad den intervjuade betonat, exempelvis tonfall och uttal.⁵

Förutom ovanstående faktorer spelar även intervjuareffekten en viktig roll vid intervjuer. Med detta menas att intervjuade personer lätt påverkas av den som intervjuar dem och detta medför att man då kan få olika svar beroende på vem som intervjuar. Faktorer som spelar in på hur mycket man vill berätta är könet, åldern samt det etniska ursprung intervjuaren har.⁶ Dessutom kan innehållet i intervjun påverka den intervjuade negativt, är ämnet känsligt är det inte säkert att man vill uttrycka vilka åsikter man har gällande det och då sluter man sig.⁷ Den intervjuade kan dessutom besvara intervjufrågorna efter vad de tror intervjuaren vill höra.⁸

Intervjuareffekten kan mycket väl inverkat på vår studie då professionella människor inte vill verka otillräckliga eller inkompetenta inom sitt arbetsområde. Krishantering är ett känsligt ämne, eftersom en kritisk situation inte ska förvärras av att man inte har redskapen att reda upp den. Till exempel intervjufrågan angående huruvida kritik framkommit efter avslutat krisarbete kan av naturliga skäl uppfattas som känslig, samtidigt måste man ha i åtanke att man inte generellt ska anta att människor ljugar för att försköna situationen.

Vi har även som komplettering till intervjuerna tagit del av tryckta källor vilka bland annat behandlar människors reaktioner vid sorg samt skolans beredskap inför kriser. Då vi ville fokusera på den senaste forskningen har vi använt oss mycket av boken *Det sociala nätverkets stöd vid plötsligt dödsfall – när livet måste gå vidare* (2008). Boken är skriven av fil. dr. och sociologen Kari Dyregrov samt fil.dr., och specialisten i klinisk psykologi samt chefen för Senter for krispsykologi i Bergen Atle Dyregrov.

³ Ibid. s. 181.

⁴ Denscombe 1998, s. 145-146.

⁵ Ibid. s. 156.

⁶ Ibid. s. 138.

⁷ Andersson 1990, s. 180.

⁸ Denscombe 1998, s. 138-139.

2. BAKGRUND

2.1 Forskningsläge

Forskning inom krishantering och sorgearbete är en relativt ny företeelse förlagd till 1900-talet. Större delen av den litteratur som finns tillgänglig är från 1980- samt 1990-talen. De faktaböcker samt avhandlingar som skrivits under 2000-talet bygger till största delen på den tidigare forskningen, med vissa tillägg av nya rön, ofta i form av erfarenheter som kommit till efter katastrofer på senare tid. Även utomlands förekommer forskning kring kriser, både inom och utanför skolans värld, och hur dessa kan hanteras. Vid sökning av vetenskapliga artiklar framkom att man i USA bedriver en gedigen forskning inom detta ämnesområde, möjligen på grund av deras erfarenheter kring skolskjutningar och dylikt.

När det gäller litteratur från Skolverket, vilket är den myndighet vilken främst styr skolans innehåll, är utbudet magert. Det som finns är endast rapporter och rekommendationer, det finns inga reella styrdokument över hur krishantering ska gå till.

Två av de författare som givit ut litteratur om krishantering under 1980-talet är bland andra Tom Lundin, professor i katastrofpsykiatri samt överläkare vid institutionen för neurovetenskap vid Uppsala universitet, samt psykoterapeuten Sif Hermansson. Lundin disputerade vid Uppsala universitet år 1982 med sin avhandling *Sorg och sorgereaktioner. En studie av vuxnas reaktioner efter plötsliga och oväntade dödsfall* (1982). Avhandlingen behandlar precis som framgår av titeln, hur människor reagerar vid plötsliga och oväntade dödsfall, med fokus på nära anhöriga.

Sif Hermansson beskriver i sin bok *Sorgen söker ord* (1985), hur sorg kan manifesteras sig hos människor och till sin hjälp använder hon exempel där människor fått berätta om sorg de upplevt.

Under 1990-talet skrev den amerikanske professorn i psykologi vid Harvard Medical School i Boston samt vid Rosemead School of Psychology i Kalifornien J. William Worden boken *Sorgerådgivning och Sorgeterapi. En bok för alla som har att göra med sörjande människor* (1991). Worden beskriver i denna bok hur sorg manifesterar sig och hur man kan hjälpa människor att arbeta sig igenom sin sorg.

Efter brandkatastrofen i Göteborg år 1998 disputerade Socionomen Tuija Nieminen Kristofersson med sin avhandling *Krisgrupper och spontant stöd, om insatser efter branden i Göteborg 1998* (2002). Med hjälp av intervjuer med drabbade människor beskriver Nieminen Kristofersson hur dessa påverkades och uppfattade den krishjälpen de fick.

År 2007 utgav fil. Dr. och sociologen Kari Dyregrov samt fil. dr., specialisten i klinisk psykologi samt chefen för Senter for krispsykologi i Bergen Atle Dyregrov ut boken *Det sociala nätverkets stöd vid plötsligt dödsfall – när livet måste gå vidare* (2008). Boken betonar betydelsen av sociala nätverk och deras stöd till sörjande människor samt ger konkret rådgivning till dessa.

Som tidigare nämnts har Skolverket under 2000-talet givit ut tre rapporter angående krishantering inom skolan: *Beredd på det ofattbara* (2000), *När det värsta händer – om krishantering i förskola och skola* (2006) samt *Skolornas krisberedskap och arbete med krishantering efter naturkatastrofen i Sydostasien* (2006). Alla tre rapporter behandlar hur skolan har arbetat med och kan arbeta med krishantering.

2.2 Historisk bakgrund

Fenomenet sorg har funnits i alla tider oavsett om det funnits psykisk hälsovård eller inte. Innan professionell psykiatri hade slagit igenom och då Sverige var ett agrart och ickeindustrialiserat land var det familjen som i första hand stod för att ta hand om människor i sorg och krissituationer. Vid denna tid var man sammanflätad i storfamiljer med omgivande grannar nära inpå. Vidare spelade religionen med dess institutioner en viktig roll i människornas liv och ofta vände man sig hit för att få råd och lindring i sin sorg.

Dagens samhälle skiljer sig markant från dåtidens religiösa och närhetsinriktade samhälle. Sekulariseringen har skiljt folket från den tidigare så självklara religiösa hjälpen och avlösts till stor del av psykiatrin. Dessutom lever man inte längre så nära inpå varandra vilket medför att man inte kan få hjälp av sina närmaste utan får vända sig till sjukvården för stöd.⁹

Tuija Nieminen Kristofersson menar att socialt och psykologiskt stöd vid kriser har funnits redan på 1800-talet och ger två exempel på detta. Liksom dagens insatser vid olika kriser visar båda exemplen samhällsliga utförda hjälpinsatser. Media utnyttjades av myndigheter för spridning av information men media kunde även underminera ordningen genom ryktesspridning.

Det första exemplet behandlar koleraepidemierna i Sverige under perioden 1830-1870. Under det första kolerautbrottet dog cirka 12 000 människor.

I städer och i byar inrättades bland annat sundhetsnämnder som hade till uppgift att hålla uppsikt över sjukdomsspridning och renhållning. Sundhetsbyrån, som innehöll en ledamot från sundhetsnämnden, ordnade fram sjuksköterskor och bärare till hemsjukvård samt

⁹ Worden 1999, s. 4-5.

organiserade bortforslingen av döda personer till speciella kyrkogårdar. Dessutom upprättades temporära sjukhus för kolerasmittade personer. Vidare stod sundhetsnämnderna för välgörenhetsarbetet med utdelning av soppa till fattiga och föräldralösa barn samt sjuka personers anhöriga. Arbetet bekostades av instanser som kungen, välgörenhet samt fattigvård. Utdelningen av mat ordnades för att bra kost ansågs vara av vikt för att stärka immunförsvaret och därmed förhindra spridningen av kolera.

Ur psykologisk synpunkt fick prästerna en mer framträdande roll. Dessa ombads att i sin predikan mer rikta in sig på att lugna människorna än att hota med Guds straff och helvetets fasor.

Rykten florerade angående orsaken till kolerautbrotten. Då det mest var fattiga människor som drabbades av kolera ryktades det att rika människor skulle ha förgiftat brunnarna i städerna för att bli av med de fattiga. Dessutom ansågs läkarnas mediciner vara farliga. Konspirationsteorierna förde med sig att fattiga smidde planer på att bränna kolerasjukhusen. Samhället bemötte oroligheterna och ryktena med att dela ut trycksaker om sjukdomen samt manade människorna att ta det lugnt och inte vara rädda.

Det andra exemplet som Nieminen Kristofersson tar upp behandlar branden i Sundsvall år 1888, där en kraftig vind spred elden från centrum till hela staden. Branden tog fem människors liv och gjorde cirka 9 000 människor hemlösa. De styrande i staden fruktade att plundringståg skulle inträffa då det rådde brist på livsmedel och andra förnödenheter. En nödhjälpskommitté upprättades dagen efter branden som innehöll personer ur de högre samhällsklasserna och vars arbetsuppgifter fördelades på tre olika grupper. Den första gruppen hade hand om utdelning och insamling av pengar. Den andra gruppen ansvarade för utdelning av livsmedel. Den tredje gruppen skötte eftersläckningen samt organiserade bostäder åt hemlösa människor.

Den dåtida kungen, Oskar II, besökte Sundsvall för att hjälpa till samt visa sitt deltagande. Med sig hade kungen militärtält, sängkläder och pengar. Sundsvall fick även hjälp från andra håll till exempel fick man livsmedel från civildepartementet samt insamlade pengar både från utlandet och Sverige.

Under en vecka tog fattigvårdsstyrelsen över nödhjälpskommitténs arbete men på grund av oreda lämnades arbetet över igen till kommittén.¹⁰

En attityd som funnits länge i samhället är att man ska visa sig stark och lugn i krissituationer, men denna tanke håller emellertid sakta men säkert på att luckras upp. Genom

¹⁰ Nieminen Kristofersson 2002, s. 15-18.

forskning har man fått större kunskap om vilken inverkan sorg har på människor och därmed insett att det kan vara skadligt att inte låta sorgen få fritt spelrum.¹¹ Den form av krisgrupper som vi har idag har sin grund i militär forskning om soldater som genomgått trauman ute på slagfältet samt forskning om katastrofer i fredstid. Inom den militära forskningen kom man fram till att det är viktigt att soldaterna så fort som möjligt får behandling efter traumat samt att de återvänder till sin militära tjänst. På detta sätt minimeras förlusten av soldater som blir icke-kapabla att strida.¹²

Sigmund Freud (1856-1939) var en av de första att studera människor i sorg. I sitt verk *Trauer und Melancholie* från 1917 formade han sin syn på begreppet sorgearbete. Trots Freuds verk och forskning gick arbetet med hur man bäst hjälper människor i sorg långsamt. Fenomenet död är idag inte lika tabubelagt att samtala om som det var förr, detta har gjort att man därmed har intresserat sig för vad som händer hos individer som sörjer.¹³ Alltså fanns det forskning kring både människor i sorg och katastrofarbete i början av 1900-talet, dock var det först på 1950-talet som forskning kring katastrofer i fredstid blev ett populärt forskningsämne.¹⁴

Exempel på större katastrofer som drabbat människor i modern tid samt troligen fört arbetet med krishantering framåt är bland andra MS Estonias förlisning i september 1994, diskoteksbranden i Göteborg i oktober 1998, samt tsunamin i Sydostasien i december 2004.

¹¹ Hermansson 1985, s. 13.

¹² Nieminen Kristofersson 2002, s. 39-40.

¹³ Hermansson 1985, s. 13-14.

¹⁴ Nieminen Kristofersson 2002, s. 44.

3. TEORETISKA PERSPEKTIV

3.1 Sorgens inverkan på människan

För att människan ska kunna ta sig igenom den sorg hon känner är det viktigt att hon får chansen att bearbeta den. Detta är inte lätt och alla orkar inte eftersom det kräver mycket av oss då vi måste gå till botten med smärtan och ångesten.

Hur man bearbetar sorg varierar beroende på situationen. När någon har dött oväntat, till exempel genom självmord eller olycksfall, kan detta vara betydligt värre än när dödsfallet var väntat. Vid självmord tillkommer ofta obesvarade frågor som försvårar bearbetningen av sorgen. Vidare kan den drabbade efterlevande känna skuld och vrede på ett starkare sätt än om dödsfallet hade inträffat på ett naturligt sätt. Omgivningens reaktioner, med möjligt avståndstagande och oro inför ett möte med den sörjande, kan göra processen om möjligt ännu svårare.

Människors sorg är högst individuell och unik. Faktorer som spelar in på sorgprocessen är både inre och yttre till karaktären. Exempel på faktorer är vem det är som dött och hur denne dog samt hur vi själva ser på döden. Dessutom spelar även vår personlighet, bakgrund och livssituation in i hanteringen av sorgen. Att gå vidare i livet efter förlusten av en närstående människa innebär ett mödosamt förlopp. Diverse försvarsmekanismer försöker hindra arbetet genom att undvika smärtan och sorgen. Accepterandet av verkligheten måste ske med hjälp av tiden och går inte att skynda fram. Endast stegvis är det möjligt att bearbeta sorgen.

Vikten av att ta sig igenom sorgen kan visa sig genom att undertryckta känslor kan orsaka kroppsliga reaktioner och symtom senare i livet. Det är därför viktigt att man får professionell hjälp med att uttrycka sina känslor, såsom ilska och ångest, eftersom sorgprocessen annars kan stanna av.¹⁵

3.2 Sorgens fem faser

Det finns en allmänt erkänd teori om att en sorg har olika faser. Psykoanalytikern Johan Cullberg (1934-) är den främste förespråkaren för detta i Sverige. Han delar in den traumatiska krisen i fyra faser: chockfasen, reaktionsfasen, bearbetningsfasen och nyorienteringsfasen. Lily Pincus (1898-1981) som var familjerådgivare i England talar om en femte fas eller stadium, nämligen ”det kontrollerade stadiet” som inträffar mellan chockfasen

¹⁵ Hermansson 1985, s. 14-18.

och reaktionsfasen. Stadierna, eller faserna är ofta flytande, det vill säga, de är inte exakta i sitt slut eller i sin början.¹⁶

Den första fasen, chockfasen, kännetecknas av verklighetsförträngning. Våra försvarsmekanismer hjälper oss att hålla oss flytande samtidigt som vi långsamt inser vad som skett. Chockfasen är ett tillstånd som karaktäriseras av panik, förvirring och minnesstörningar. Det är med andra ord ett tillstånd där psyket verkligen är ansträngt. Detta tillstånd kan vara allt ifrån några minuter till ett par dagar. Det är värt att nämna att chockfasen, eller stadiet, kan bli extra starkt om dödsfallet kommit oväntat. Vid ett oväntat dödsfall kan kroppsliga sammanbrott såsom våldsamma utbrott, eller för all del motsatsen, det vill säga förstumning och förlamning, inträffa. Vid sådana situationer blir vårt temperament och vår livssituation viktiga inslag i hur vi reagerar.¹⁷

Lilly Pincus menar att det andra stadiet, eller som hon benämner saken ”det kontrollerade stadiet” kännetecknas av att man kontrollerar sig själv, både på in- och utsidan.¹⁸ Den inre kontrollen är den som är mest framträdande och innebär att man genom att hålla tillbaka sina känslor klarar av att leva och organisera praktiska detaljer fram till det att begravningen är över.¹⁹ Den yttre kontrollen innebär att den trygghet som vänner och familjemedlemmar kan ge den sörjande är tröst och stöd. Därmed klaras vardagliga sysslor av lättare.²⁰

Under den tredje fasen, reaktionsfasen, inser man vad som hänt och kan inte längre förtränga fakta. Under detta stadium blir sorgen väldigt tydlig, på grund av att sinnet har insett vad som hänt. Viktigt att poängtera är att om personer inte reagerar under denna fas betyder det att de håller tillbaka sorg som måste komma ut. Vid förträngning av sorg i denna fas är det viktigt att man kommer förbi det som håller tillbaka sorgen då reaktionsfasen är ytterst viktig för att kunna bearbeta smärtan och ta sig vidare i livet. Reaktionsfasen är ett akut tillstånd i sorgearbetet och brukar vara i en eller några månader. Trots att man är kvar i sin svåra period av ofattbarhet och smärta måste livet gå vidare med dess vardag utan den saknade personen.²¹

Bearbetningsfasen är den fjärde fasen i ordningen. Under denna blir tecken och reaktioner av sorgen allt vagare allteftersom människan kommer längre ifrån förlusten med dess ofta efterföljande skuld känslor. Bearbetningsfasens längd skiljer sig, liksom de andra

¹⁶ Hermansson 1985, s. 18-20.

¹⁷ Ibid. s. 22.

¹⁸ Ibid. s. 20 samt 28.

¹⁹ Ibid. s. 28.

²⁰ Ibid. s. 30.

²¹ Ibid. s. 33.

faserna, från person till person. I regel kan man säga att denna fas är längre än de andra, vanligtvis tar den upp till ett år att gå igenom men i vissa fall kan den ta flera år.²²

Den sista fasen, nyorienteringsfasen, följer bearbetningsfasen och har inget avslutande skede, förutom den egna döden möjligtvis. För att nyorienteringen ska inträda måste sorgen vara bearbetad genom att ha genomgått tidigare nämnda faser. I nyorienteringsfasen går den sörjande tillbaka till verkligheten och får tillbaka förmågan att känna glädje och lycka inför livet igen.²³

3.3 Sörjandets fyra uppgifter

J. William Worden, professor i psykologi vid bland annat Harvarduniversitet i Boston, menar att sörjandet har fyra uppgifter.

Uppgift nummer ett för den sörjande är att uppnå en acceptans av förlusten. Man måste få en fullständig förståelse för att personen är död och aldrig mer kommer tillbaka. En del människor fastnar i sin sorg vid första uppgiften då de vägrar inse att döden är verklig. Det finns även de människor som genom att trivialisera en förlust skyddar sig mot att behöva bearbeta den. På detta sätt blir förlusten inte lika allvarlig i personens sinne som den i själva verket är. Exempel på denna trivialisering är påståenden som ”vi stod inte varandra så nära” eller ”jag saknar honom inte”. Vissa sörjande kastar den dödes kläder och personliga tillhörigheter för att slippa påminnas om den avlidne. Vissa riter kan hjälpa den sörjande att acceptera bortgången samt gå vidare i livet, till exempel begravning. När personer dött oväntat kan det vara speciellt svårt att ta in situationen som oftast känns överklig. Denna känsla av överklighet kan öka i frekvens om man inte får se den döde. Därför är det viktigt att de personer som inte har möjlighet att vara med på begravningen får hjälp utifrån att styrka att personen verkligen är död.²⁴

Den sörjandes andra uppgift är att ta sig igenom sorgens smärta. Det är av vikt då de sörjande annars kan utveckla olika former av annorlunda uppförande. Fastän alla människor inte känner smärta på samma sätt är det inte möjligt att mista någon nära stående utan att känna någon smärta alls. Människan kan, genom att avfärda smärtan och känslorna undvika att ta itu med sorgen och därmed misslyckas med sörjandets andra uppgift. Det är därför sorgrådgivning kan vara väldigt viktig i detta stadium. Om inte stadiet arbetas igenom kan terapi behövas i ett senare skede i livet, vilket är en betydligt mer komplicerad process, inte

²² Ibid. s. 67.

²³ Ibid. s. 75 samt 79.

²⁴ Worden 1999, s. 12-15.

minst då det sociala nätverk av sörjande man hade kring sig vid tillfället av förlusten inte längre finns på samma sätt.

Nummer tre i ordningen av uppgifter är att gå vidare i livet med de nya förutsättningarna som finns då den avlidne inte är en del av verkligheten längre. Här skiljer sig premisserna för olika människor beroende på vilken roll den döde hade gentemot den sörjande och vilken relation de hade.²⁵

Den fjärde och sista uppgiften är att känslomässigt omplacera den döde och låta livet ha sin gång igen. Ett sätt att misslyckas med uppgift fyra är att man klamrar sig fast vid gamla känslomässiga band och undviker att skapa nya relationer till andra människor.²⁶

3.4 Nya rön angående sorg

I de föregående avsnitten behandlades en äldre uppfattning angående sorgearbete vilken fortfarande ligger till grund för hur man gör idag. I detta stycke kommer det att redogöras för nya uppfattningar som i viss mån talar emot de äldre.

Tidigare har forskare kommit fram till att vi måste gå igenom olika faser i vårt sorgearbete för att kunna leva vidare relativt bekymmersfritt. Detta har blivit allmän sanning då det har använts och upprepats i medier under lång tid. I verkligheten ser det dock annorlunda ut, då inga undersökningar kommit till slutsatsen att sådana faser finns. Förenklat sagt följer ingen människa i sorg dessa mallar på ett logiskt sätt utan varje bearbetning av sorg är olik den andra. Studier av de olika faserna inom sjukvården kan medföra att man sätter den sörjande i en fas per automatik och berättar för densamme att den nu är i just den fasen, vilket kanske inte alls är fallet. Förhållandet till den sörjande blir då teoretiskt och inte empatiskt, vilket det borde vara. Resultatet blir möjligen att vi betar oss klumpigt gentemot den sörjande personen.

Dagens forskning vill lägga större vikt vid att människor i sorg växlar mellan att använda sig av olika tillvägagångssätt, till exempel att förtränga den tillfälligt, för att förhålla sig till förlusten av en människa för att komma över den. Kontentan av detta blir att sörjande människor inte kan delas in i olika fack, utan hur de sörjer beror helt och hållet på hur personen är som individ.

Ett annat argument från tidigare forskning är att alla sörjande människor verkligen bör genomgå en sorgprocess, det vill säga gå igenom en känslomässig bearbetning av vad som hände vid tiden för förlusten. Denna bearbetning kan ske både enskilt och genom samtal med

²⁵ Ibid. s. 16-18.

²⁶ Ibid. s. 22.

andra. Merparten av människorna bearbetar sin sorg på så sätt, men forskning visar också på att nästan 20 procent inte känner sig ledsna i större utsträckning efter förluster. Det kan bli problematiskt för de personer som inte känner någon intensiv, långvarig sorg om de ska sättas in i ett särskilt fack med tillskrivna reaktioner.

En tredje myt angående sorg handlar om att det finns en klar början och ett slut på sorgen om dödsfall inträffat plötsligt och på ett våldsamt sätt. Enda gången detta kan stämma, att det finns en klar början och ett slut, är om dödsfall inträffat på grund av ålderdom.²⁷

3.5 Reaktionen vid dödsfall

När någon dör reagerar människor på många skilda sätt. Vanligen förekommer chock, tvivel på att det verkligen har hänt, överklighetskänslor samt att man stänger av sina känslor och blir kylig till sättet följt av att man visar starka känslor. De reaktioner som kan visa sig längre fram i tiden varierar i grad från person till person, vilket medför att vissa människor inte vet om deras reaktioner är normala eller inte. Dessa personer kan behöva få försäkrat sig om att deras reaktioner är normala. Reaktionerna kan dock ställa till problem om de finns kvar efter en lång tidsperiod och hindrar människan från att leva ett normalt liv, då måste man på allvar gå till botten med dem.

Omedelbara reaktioner vid dödsfall som exempelvis en förändrad tidsuppfattning, skyddar kroppen mot starka känslor och gör den beredd på att handla. Personen kan inse intellektuellt vad som sker men känslomässigt är den opåverkad. Fysiska symtom som till exempel hjärklappning och frossbrytningar är också vanligt förekommande. Reaktioner som uppkommer efter dödsfallet kan vara allt ifrån saknad efter den döde till skuld-känslor och kroppsliga besvär.²⁸

Saknaden efter den döda personen brukar infinna sig efter att begravningen har ägt rum. Det är då dags att fortsätta livet utan att ha den döde kring sig. Den svåraste tiden för de efterlevande brukar vara mellan tre till tolv månader eftersom man då hela tiden omgärdas av minnen samt firar olika högtidsdagar utan den döde. Den sörjande kan uppfatta sig som väldigt ensam eftersom omgivningen kanske inte alltid förstår den situation han eller hon befinner sig i. Omgivningen kan också ha uppfattningen att sörjandet måste få ett slut och att den sörjande måste gå vidare med livet, detta kan visa sig i att man inte visar lika stort intresse längre.

²⁷ Dyregrov & Dyregrov 2008, s. 29-31.

²⁸ Ibid. s. 32-34.

Skuldkänslor och att man förebrår sig själv är vanligt hos dem som blir kvar efter ett dödsfall, även om det inte finns en logisk orsak till att känna så. Speciellt om någon tagit sitt liv kan dessa känslor bli väldigt starka och kan behöva bearbetas med professionell hjälp. Även vid dödsfall som rör barn finns det stor risk att skuldkänslor blir starka eftersom barn är beroende av föräldrarna som därför kan känna sig skyldiga till barnets död. Känslor av ånger för saker man sagt, eller inte sagt, samt funderingar kring döden är ett straff för något är också vanligt.

Självrannsakande är viktigt efter ett dödsfall för vårt utvecklande men om man fastnar i processen av självfördömmande behöver man ta till professionell hjälp.

Återupplevelser av det inträffade kan upplevas efter ett dödsfall. Allt ifrån syner, lukter till upplevelsen när exempelvis prästen kom med dödsbudet kan återkomma på ett verkligt sätt för den efterlevande och detta kan vara obehagligt samt kännas okontrollerbart.

Tankarna på den avlidne får lättare fäste hos den kvarvarande levande personen. Det är därför mycket vanligt med sömnproblem. Problemen kan manifesteras sig på olika sätt. Somliga har mardrömmar, andra vaknar tidigt och kan inte somna om medan vissa har väldigt svårt att somna över huvud taget. Det är vedertaget att en person med sömnstörningar inte kan sköta skola eller jobb i den grad de tidigare kunde vilket är något som man måste ta hänsyn till, särskilt om problemen varar under en längre tid.²⁹

Att ha ångest efter en närståendes plötsliga dödsfall är ytterst vanligt. Tankar på de upplevelser man haft vid dödsfallet kan komma att ge ångest samtidigt som rädslan inför att något liknande skulle hända igen, med andra inom familjen eller den nära vänskretsen, kan bli frekvent. Världen förändras från att ha varit en trygg, förutsägbar plats till att bli en plats där allt kan hända den egna kretsen, inte bara ”andra”. En attityd av överbeskyddande gentemot sina barn kan bli följd. Dessutom kan barnen av rädsla att förlora sina föräldrar bli överbeskyddade gentemot dem. Detta kan lätt bli en cirkulär problematik där man överbeskyddar varandra i rädslan att förlora varandra. De efterlevandes omgivning kan i sin välmening förvärpa situationen när de berättar om sina egna förluster i syfte att stödja, då det kan förstärka känslan av att det ofta händer sorgliga saker.

Svårigheter med koncentrationen och med minnet hos de efterlevande är vanligt förekommande. Det är lätt att en rädsla för att man har blivit senil infinner sig. Orsaken till detta är oklart men det finns en möjlighet att beredskapen att upptäcka faror, orsakad av förlusten, ockuperar en större del av hjärnkapaciteten än innan. Självfallet intar även minnen

²⁹ Ibid. s. 34-36.

och tankar på den döde hjärnan och stör bearbetningen av annan information. Dessa problem kan skapa en svårare arbetssituation, vilket kräver en anpassad arbetssituation på jobbet då den efterlevande annars lätt kan bränna ut sig i sin strävan att utföra sitt jobb på samma nivå som innan.

Ilskan efter ett dödsfall kan bero på de ovanstående faktorerna men den ökade känsligheten för omgivningens beteende kan också ligga bakom den lättretlighet och irritation som kan infinna sig. Självfallet kan även en aggressivitet komma mot dem eller den som kan anses ha en del i dödsfallet, exempelvis sjukvården, eller den som faktiskt är ansvarig, vid exempelvis ett mord.

Den belastning som en efterlevande kan få psykiskt kan ge upphov till kroppsliga men. Eftersom immunförsvaret, av förklarliga skäl såsom undernärdhet eller sömnlöshet, inte är i sin ordning kan man bli mer mottaglig för sjukdomar. Därtill kommer risken att spänningar i kroppen ökar risken för en orolig mage eller för den delen en ökande spänningsvärk. Sjukskrivningar är vanligt då dessa kroppsliga och mentala symptom inträffar. Det är då viktigt att hålla den drabbade under uppsikt då risken är stor att personen drabbas av isolering från omvärlden.

Skillnaden mellan normala reaktioner och komplicerade sådana efter ett dödsfall kan man definiera med att de komplicerade varar i minst ett halvt år, är mycket starka och att de stör det vardagliga livet. Det handlar om att personen har ett förlängt tillstånd av sorg, kanske till och med ett kroniskt sådant. En person i en komplicerad sorgereaktion löper en större risk för fortsatt sämre hälsa. Dödsfall av mer våldsamt natur såsom exempelvis självmord, barnadöd och olyckor för att nämna några, ger en större risk för att hamna i en komplicerad sorgereaktion. Socialt nätverksstöd är oerhört viktigt då någon drabbas av ett komplicerat sorretillstånd men det räcker dock inte. Terapi är nödvändigt för bearbetning av förlusten.³⁰

3.6 Ungdomars hantering av sorg

Vid ett tillstånd av sorg kan en förälders möjlighet till omsorg om sina barn vara begränsad samtidigt som barn och ungdomar kan behöva ökad omsorg då föräldern mår dåligt och de själva kanske också lider inombords. Det sociala nätverket kan här bli oerhört viktigt.³¹

Ungdomar slipper inte undan lindrigare än vuxna när dödsfall inträffar utan har samma psykiska problem att brottas med. Deras nivå av utveckling gör dock att de upplever dödsfall på ett lite annorlunda sätt, åtminstone i vissa perspektiv. Ungdomars sätt att bli bemötta av sin

³⁰ Ibid. s. 37-41.

³¹ Ibid. s.48.

sociala krets och vårdnadshavare är för det mesta väsentliga faktorer för hur de tacklar situationen. Det finns alltså ett samband mellan hur ungdomar möter sin sorg och hur deras vårdnadshavare gör detsamma. Vidare har faktorer som ålder, kön, hur döden inträffade samt deras eget begrepp om döden betydelse för hur den unga människans uppfattar dödsfallet. Den mest gynnsamma miljö en ung människa kan leva i när det gäller att hantera situationen är när kommunikationen är öppen och föräldrarna är resursstarka och stödjande. Även skola, vänner och större sociala nätverk har, som tidigare nämnts vikten av, en stor roll i ungdomars bearbetning av sin sorg.

Exempel på saker som ungdomar kan känna vid en särskilt svår förlust är, förutom svårigheter i skolan, även oro, skuld, sömnstörningar och isolering, för att nämna några. Vidare är känslor som ilska och ångest samt självmordstankar vanligt. Liksom vuxna lider ungdomar av fysiska symptom på sorg som till exempel ökad mottaglighet för fysisk sjukdom. Den tidigare nämnda ilskan leder till att många ungdomar visar på en ökad känslighet för småsaker som tidigare inte hade stört dem. Självklart är detta något som kan gå ut över den berörda personens omgivning.

Ökad medvetenhet för hur man beter sig i en ung människas omgivning är önskvärt för att underlätta för denna. Saker som personen tidigare inte hade reagerat på, som till exempel frasen ”gå och häng dig” kan visa sig vara mycket känsligt då personen faktiskt kanske har varit med om att något gjort just det.³²

3.6.1 Skolrelaterade problem

Det är känt att ungdomar ofta får olika grader av svårigheter med sin koncentration i skolan då de är påverkade av sorg. Detta betyder att många behöver mer hjälp samt ett lugnare tempo för att hinna med.³³ Eftersom negativa tankar lättare gror när inga yttre faktorer kan störa, blir det naturligt att tyst och stilla arbete blir betydligt mer jobbigt koncentrationsmässigt än arbetet inom ämnen som innebär samtal och livligare engagemang. Föga förvånande kan resultatet av svårigheterna att sköta skolarbetet inverka negativt på betygen. Man kan helt enkelt inte tillgodogöra sig nya kunskaper när man tänker på något jobbigt.

Förutom den inre press ungdomar kan känna när de inte kan prestera på samma nivå som innan upplever många en yttre press med känslan av att människor i deras omgivning inte tror på dem, det vill säga inte tror på att de har det svårt. Det finns en möjlighet att lärare som observerar ungdomar som fungerar väl på raster och vid roliga aktiviteter misstror dem och

³² Ibid. s. 79-81.

³³ Ibid. s. 81.

tror att de överdriver sina problem för att njuta fördelar i skolan, när det egentligen handlar om att sorgen är lättare att hantera när man är aktiv.

Förvisso är svårigheter att koncentrera sig den vanligaste formen av problematik hos ungdomar i en sorgprocess men det finns andra möjliga scenarion. Det finns exempel på ungdomar som faktiskt har förbättrat sina resultat i skolan genom att överprestera, detta för att fly undan hemska tankar genom att fördjupa sig i skolarbetet. Självfallet ser skolan positivt på detta ända tills personen i fråga går in i väggen och faller ihop.

Med dessa symptom är det inte svårt att inse vikten av att skolan med hjälp av empati och kunskap tar hand om elever som har det svårt.³⁴

3.6.2 Familjesituationen

Efterlevande ungdomar målar mer ofta än vuxna upp en positivare bild av livet efter ett dödsfall. Trots detta talar de ofta om en problematik i familjelivet efter en nära anhörigs död. De roller som tidigare har funnits och varit naturliga är förändrade och förmågan att kommunicera inom familjen blir lidande. Det är inte ovanligt att vuxna får bli omhändertagna av sina barn efter ett dödsfall i familjen eftersom de är oförmögna att hantera sin situation. Likaså kan äldre ungdomar bli omsorgsgivare åt yngre syskon när föräldrarna inte kan fokusera på detsamma. I och med att föräldrarna i vissa fall mår fruktansvärt dåligt kan ungdomars sorg hamna i skymundan då de anser att de inte har samma djupa sorg, vilket i sin tur leder till att ungdomarna inte talar ut om sin rädsla med sina föräldrar för att skona dem. En annan aspekt är att klyftorna inom familjen kan öka då ungdomar i vissa fall undviker föräldrarna för att slippa se depressionen.³⁵

I en situation där en ung människa har begått självmord kan kommunikationen inom familjen bli mycket svår. Medan föräldrarna har en bild av den avlidnes situation kan eventuella syskon ha en mycket annorlunda bild av samma situation, kanske är det så att syskonen vet saker som de har lovat att inte avslöja för föräldrarna. Möjligen har de sett och hört saker som bara unga människor uppfattar och som föräldrarna är omedvetna om. Situationen då man inte vet vad man kan avslöja för varandra som sörjande kan dra ut på sorgearbetet då man inte har all information, samt det faktum att man inte kan stödja varandra fullt ut. Ofta mynnar sådana här situationer ut i familjehemligheter som inte sällan kan påverka familjer under flera led. Möjligen kan professionella personer hjälpa till med att uppmåna öppenhet så att hemligheter kommer fram. Det finns ett samband mellan en öppen

³⁴ Ibid. s. 82-83.

³⁵ Ibid. s. 83-84.

och rak familjekommunikation före ett trauma och möjligheten att prata sig igenom en svår situation, dock är det förmodligen inte är rätt tillfälle att öva kommunikation på om man är i en kris.³⁶

3.6.3 Relationer med kompisar

Precis som för vuxnas sörjande spelar det sociala nätverket en väldigt stor roll för ungdomar. Föräldrarna blir i yngre barns fall oftare föremål för ventilering medan ungdomar hellre använder sig av vänkretsen, i synnerhet i flickors fall. Det är därmed viktigt att vänner ställer upp och lyssnar på den som sörjer. I ljuset av detta är det inte konstigt att ungdomar ofta behöver vara hemifrån, ofta ett par timmar i taget, för att komma undan föräldrarna och eventuellt störande faktorer såsom telefonsamtal och blomsterbud.

Vid en förlust av ett syskon vänder sig ofta efterlevande syskon sig till den avlidnes vänkrets då dessa människor verkligen kände personen och kan fungera som stöd samt för delande av minnen.

Ibland finns inte det stöd hos vänkretsen för ungdomar som är så viktigt och behövt. Det finns olika skäl till detta, dels kan det vara så att ungdomarna själva isolerar sig från vännerna då de känner att de inte har något utbyte av sina tidigare vänner, men det kan även bero på att vännerna är trötta på att lyssna på berättelserna rörande den avlidne och anser helt enkelt att det är utspelat nu. Det finns även en aspekt i att man kan känna sig tyngd av att lyssna på en annan människas sorg till den grad att man inte orkar mer.³⁷

3.6.4 Personlig mognad

En stor del av unga människor upplever att de växer och mognar mycket som personer under en kris. En tid efter krisen berättar många ungdomar om hur de kommer ur dessa trauman som styrkta människor med nya värderingar och ny livsåskådning. Även om man av naturliga skäl oftast inte pratar i positiva ordalag om en förlust finns det ändå indikationer på att många upplever sig ha blivit påverkade i en positiv riktning efter ett traumatiskt dödsfall. Alltså blir den personliga mognaden ett positivt resultat av en negativ händelse. Detta är något som ungdomar delar med vuxna.

Den personliga tillväxt som unga människor upplever innebär att deras livsstil omprioriteras, de uppskattar livet och små ting mer aktivt och de kommer i närmre kontakt med sitt känsloliv. Att leva i nuet blir en verklighet som personen väljer att anamma. Vidare

³⁶ Ibid. s. 85-86.

³⁷ Ibid. s. 86-87.

får många en större förmåga att känna empati och får samtidigt en större acceptans för andra människor. Den personliga utvecklingen bidrar även till att många ungdomar känner att de kan vara en bra resurs för andra människor som går igenom samma problematik. Vidare finns det tendenser som pekar på att ungdomar upplever en starkare dragning mot andlighet.³⁸

3.7 Stöd och hjälp till ungdomar

Det finns tendenser till att ungdomar som förlorar en förälder oftast får mer hjälp av andra vuxna än om de förlorar ett syskon. Detta är olyckligt då föräldrarna kan vara betydligt mer angripna av sorg vid förlust av ett barn och då än mer oförmögna att ta hand om resterande barnskara. Detta är något som både föräldrar och barn vittnar om, vilket visar på vikten av att vuxna utanför familjen tar hand om eventuella syskon då det självfallet är väldigt jobbigt att komma i andra hand. Ungdomarnas behov av att prata med någon utomstående vuxen som inte kräver något i gengäld, och som verkligen orkar lyssna, kan inte nog poängteras.³⁹

Även om det inte är allmän praxis finns det vittnesmål på att samtal med andra ungdomar som upplevt liknande saker är en positiv sak. Sådana samtal kan få känslan av att inte vara den enda i världen med problem och kan ge en indikation på att den unga människan faktiskt är fullt normal. Det stöd och den erfarenhet som delas mellan ungdomar i samtalsgrupper kan ge hopp om att det faktiskt finns ett ljus i slutet av tunneln, att det finns en lättare framtid. I detta är ungdomar precis som vuxna. De vill möta folk som är i samma skede i livet med liknande förutsättningar, för att lättare kunna relatera till dem.⁴⁰

3.7.1 Professionell hjälp

Ungdomar upplever ofta att de behöver den hjälp som bara professionella kan ge dem, exempelvis i form av information som inte familjen kan bistå med. De unga som känner störst behov av professionell hjälp är de som isolerar sig, de som inte anser sig ha stöd hos sin familj och de som upplever påträngande och starka sorgereaktioner och minnen.

Enligt ungdomar är det viktigt att den professionella hjälpen inte bara ges utan att den utformas i samförstånd med dem. Det ska alltså ske på ett individuellt plan. Osäkerheten och rädslan inför de egna reaktionerna vid sorg gör att det finns ett behov av att känna att man kan bli uppfångad vid behov.

³⁸ Ibid. s. 87-88.

³⁹ Ibid. s. 89.

⁴⁰ Ibid. s. 92.

Professionell hjälp bör erbjudas. Det kan inte antas att ungdomar själva söker den i det chockartade tillstånd som den aktuella personen befinner sig i. Om det skulle vara så att en ung människa avböjer hjälp finns det goda skäl att kontakta personen igen efter ett tag då tankarna kan ha klarnat en del.

Ungdomar vittnar om vikten att inte linda in information om vad som hänt. Informationen ska vara rak och saklig, först angående händelsen i sig men senare även om hur människor brukar reagera vid kriser och dylikt. Faktorer som spelar in i en lyckad professionell kontakt är exempelvis kunskaper och fokus på ungdomars specifika situation, tystnadsplikt samt passande personkemi. Vidare efterlyser ungdomar ett större samarbete mellan exempelvis skolsköterskan och anhörigorganisationer.

Orsaken till problematiken med ungdomars hjälporganisering är till stor del att de inte alltid kan uttrycka sig angående sin situation och att det inte alltid syns på dem hur de egentligen mår inombords. Det är därför viktigt att eventuell stödpersonal trycker på och visar att de verkligen vill hjälpa samtidigt som de inte bryr sig om ett avvisande beteende från personen som mår dåligt. Det finns dock en delikat balansgång i ett sådant skede. Man kan inte pressa för mycket, utan man måste hitta ett dragläge som funkar i den specifika situationen. En till en början försiktig närvaro är att föredra. Det ska framgå att hjälpen finns där men den får inte bli för påträngande då det i vissa fall finns tendenser till att den unga människan måste förtränga saker för att kunna stå på benen över huvud taget.⁴¹

3.7.2 Vikten av skolans stöd

Skolans betydelse visas tydligt då ungdomar ofta säger sig uppleva bättre stöd från skolan och från lärare. Skolan kan fungera som en plats för andrum från hemmets anspända situation och ungdomar får ofta vara i skolan i den mån de klarar av det. Läraren kan spela en viktig roll i att ge information till klassen om vad som hänt så att eleverna vet hur situationen är. Vidare fyller läraren, skolsyster samt kuratorn en funktion i att kontrollera hur personen mår.

Självklart finns det utrymme för förbättring även när något fungerar förhållandevis väl. Ungdomar vittnar om att skolan bör undvika att pressa elever att fungera och prestera som innan dödsfallet, vilket ofta är fallet. Vidare anses det vara viktigt att lärare ser sammanhanget mellan exempelvis dåliga resultat och sorgen. Uppmärksamheten från en lärare till en elev som genomgår en kris bör vara lugn och utan större utspel. Läraren ska visa att den är medveten och känner med eleven samtidigt som den inte visar detta övertydligt och i gruppen.

⁴¹ Ibid. s. 93-96.

Det kan inte nog poängteras vilka krav detta ställer på en lärare då alla ungdomar är olika och har olika behov.⁴²

⁴² Ibid. s. 97-98.

4. STYRDOKUMENT OCH FÖRESKRIFTER

4.1 Skolverkets skrifter

I skriften *Beredd på det ofattbara* ger skolverket råd om hur man bör förbereda sig för kriser i skolan.

En krisplan bör göras. I detta arbete är det just vägen till produkten som är viktigt. I arbetet får skolans anställda själva tänka igenom vad som krävs för en lyckad krishantering. Personer som ingår i krisgruppen väljs ut samtidigt som de blir tilldelade arbetsuppgifter. Vad som vidare ska finnas i en krisplan är exempelvis en checklista för hur arbetet ska inledas och fortgå samt adresser till viktig kompetens. Viktigt är också att krisplanen är kort och koncis samt att den inte är något man inte kan ändra på utan den ska vara ett levande dokument.

Arbetskyddsstyrelsens, (numera Arbetsmiljöverket), föreskrifter om krisstöd gäller för gymnasiet vilket innebär att skolan ska vara beredd på att hantera en krissituation för både personal och för elever. Praxis för hur en kris ska hanteras ska förmedlas till personal och till elever på regelbunden basis och ledande personer på skolan ska ha nödvändiga kunskaper för att hantera detta arbete.⁴³

Skolverket menar att det bör finnas utbildning inom krishantering både hos personal och bland elever. Temadagar och studiedagar är bra exempel på sätt att levandegöra krissituationer vilket kan skapa en säkrare ställning inom skolan. Vidare är övningar där olika scenarion prövas praktiskt givande.⁴⁴

Praktiska och tekniska saker bör kontrolleras så att man kan få en fungerande verksamhet även under en pressad eller oförutsedd situation.

Kontakter med samhällets andra instanser som kan vara hjälpsamma vid en krissituation bör upprättas. Exempel på sådana kontakter är barn- och ungdomspsykiatri, polisen och räddningstjänsten. Vidare kan man även dra nytta av andra närliggande skolor som man kan bilda nätverk med, vilket kan gynna båda parter.

Skolan kan förbereda en kris materiellt. Skrivet material om vad som händer med en människa i kris kan vara en bra sak att distribuera bland skolans personal och bland eleverna. Någon form av paket med exempelvis tändstickor, ljus, minnesbok och dylikt bör också finnas tillgängligt.⁴⁵

⁴³ Skolverket 2000, s. 40.

⁴⁴ Ibid. s. 40.

⁴⁵ Ibid. s. 41.

4.2 Vad säger styrdokumentet?

Eftersom det inte finns någon lag eller styrning från högre instans hur man ska utforma sin krisplan eller hur den minimalt måste se ut, förutom arbetsskyddsstyrelsens föreskrifter, är det svårt att göra ett avsnitt i uppsatsen angående lagar och regler. Det man kan göra är snarare ett avsnitt angående vad läroplanen och skollagen säger som skulle kunna härledas gälla även krishantering.

Något som skulle kunna appliceras på krishantering är Riktlinjen i Lpf 94 om att ”alla som arbetar i skolan skall hjälpa elever som har behov av särskilt stöd och samverka för att göra skolan till en god miljö för lärande”.⁴⁶ Även om riktlinjen inte specifikt talar om krissituationer måste man ändå anta att den är i högsta grad gällande även i sådana situationer.

Angående rektorns ansvar för kriser kan man nämna att det står i Lpf 94 att rektorn har ett särskilt ansvar för att ”lärare och annan personal får möjligheter till den kompetensutveckling som krävs för att de professionellt skall kunna utföra sina uppgifter”.⁴⁷ Även här kan man inte direkt se något om krishantering men då rektorn är ansvarig chef för skolan och därmed även för skolans krishantering bör man kunna anta att ”kompetensutveckling” även gäller i krissituationer.

I skollagen står det att ”I utbildningen skall hänsyn tas till elever i behov av särskilt stöd”.⁴⁸ Förvisso står här inget om krissituationer men i en krissituation finns det verkligen behov av särskilt stöd så man får anta att denna fras är applicerbar i krissituationer.

4.3 Andra dokument som finns tillgängliga för skolan

Dr. Atle Dyregrov, chef för Senter for krisepsykologi i Bergen, har tillsammans med Rädde barnen gett ut en bok som kan hjälpa skolor att upprätta en beredskap för kriser.

En beredskapsplan ska skapas enligt följande riktlinjer: I ett förberedande skede ska man skapa en krisgrupp på skolan som ska innehålla rektor, kurator, skolsköterska samt två lärare. Vidare bör en kontakt med barn- och ungdomspsykiatrin anskaffas samt annan psykologiskt utbildad personal.

I etableringsskedet ska även de potentiella krissituationerna granskas och synliggöras. Man ska även granska vilka som är elevernas närmaste anhöriga och se så att adresslistor och telefonnummer är uppdaterade.

⁴⁶ Lärarboken 2005, s. 50.

⁴⁷ Ibid. s. 56.

⁴⁸ Ibid. s. 60.

En åtgärdsplan ska utvecklas där alla anställdas funktioner synliggörs. Praxis för telefonkommunikation under en krissituation ska klargöras. Informationsseminarier för personalen ska hållas. Vidare ska man arbeta tillsammans med andra skolor i närområdet så man kan tillkalla hjälp vid behov.

När en beredskapsplan ska utformas bör man tänka på vilka personer som tar hand om informationsanskaffande, mediakontakt, information till personal samt underrättande om dödsfall. Vidare måste det tas ställning till hur man ska underrätta elever och deras föräldrar om krissituationer. Man måste även ha en beredskap angående vilka sorters åtgärder som situationer kan kräva, exempelvis samtal i klassrummet, kontakt med hemmet och ritualer i klassen.

Självfallet beror omfattningen av åtgärderna på situationen. Medan vissa situationer kräver hela skolans uppmärksamhet kan andra skötas individuellt.

När en krissituation inträffar ska man ta reda på en del saker för att sedan kunna fastställa nödvändiga åtgärder. Vilka ingår i den aktuella situationen, vuxna och/eller barn? Vad är det som inträffat, exempelvis en olycka eller självmord, samt hur och var händelsen inträffade. Vidare måste det också fastställas hur mycket information som redan cirkulerar och hur läget är för tillfället.⁴⁹

Det är av vikt att skolan tar fram en policy för krissituationer. Det finns en del saker som visat sig vara betydelsefulla. För det första ska skolan ombesörja att det finns ordentligt med information om situationen. Skolan gör bäst i att skapa en öppen omsorgsfull miljö där eleverna kan uttrycka sin sorg och sina tankar på olika sätt. Skolan bör falla tillbaka till normala rutiner så fort som möjligt men samtidigt avsätta plats och tid för samtal och eventuella ritualer. Det åligger skolledningen att se till att personalen får möjlighet att bearbeta sina tankar och eventuella problem. Personalen på skolan ska vara kapabla att kommunicera med eventuell media och med föräldrar. Elever ska ha möjlighet att vara med vid eventuell jordfästning eller vid ritualer. Skolan bör anta en öppen relation med föräldrar där information ges i högsta möjliga mån. Föräldrar bör även inkluderas i hjälparbetet i den mån det är möjligt.

Dyregrov ger förutom organisatoriska riktlinjer även tips på hur man kan hjälpa barn och ungdomar när krisen inträffar. Klimatet runt eleverna ska vara präglad av ”omsorg, förståelse, acceptans och stöd”.⁵⁰ Vidare ska information ges om vad som hänt och vad som kommer att hända närmast. Denna information ska vara enkel utan utsvävningar. Självklart ska det finnas

⁴⁹ Dyregrov 1994, s. 11-12.

⁵⁰ Ibid. s. 13.

tid att lyssna och för stöd. Klyschor, som exempelvis den om att ”tiden läker alla sår” bör undvikas. Ge inga löften som du inte vet om du kan infria. Sist men inte minst ska eleverna skonas från möte med media och uppspelta personer, även om de menar väl.⁵¹

⁵¹ Ibid. s. 12-13.

5. UNDERSÖKNING

5.1 Förebyggande verksamhet

Angående frågan om vem som är med och vem som gör vad i krisgruppen svarade de intervjuade på gymnasieskolan betecknad som skola nummer 1, att det i krisgruppen förekommer rektorer, skolsköterska, kurator, präst, skolassistent samt även vaktmästare. Skolsköterska 1 menar att: ”vaktmästaren vill vi gärna ha med för om det skulle bli en kris så kanske vi behöver ha dit material, vi kanske behöver filter, vi behöver kanske se till att vi får dit mat och kaffe så vi behöver lite olika funktioner i vår krisgrupp”. Vad gäller vilka uppgifter medlemmarna i krisgrupperna, har rektorn på Skola 1 ledarskapet och ansvarar för att sammankalla krisgruppen när något händer. Skolsköterska 1 menar ”I vår krisgrupp så är det en rektor som är ledare kan man säga och den som har ansvaret, det yttersta ansvaret alltid krisgruppen på skolan kan inte kallas samman av vem som helst utan det är rektor som beslutar i det enskilda ärendet om krisgruppen ska sammankallas.” Beträffande kontakter med massmedia och dylikt är det endast skolchefen som får ge upplysningar. Skolsköterska 1 säger ”skolchefen är den som har kontakt med media, kan säkert delegeras till rektor men det står att det ska vara skolchef som hanterar sådana”

Vaktmästare 1 tillägger att: ”Rektorererna de är ju sammankallande i gruppen och det är dem som har all kontakt med massmedia, polis och likande, kurator och skolsköterska de är resurs och stödpersoner gentemot elever och personal, skolassistent framför allt vid större grejer alltså telefon att den linjen alltid är öppen och sådana här grejer allmänt stöd och prästen det är resurs och stödperson som vi har möjlighet att kalla in då och jag som vaktmästare är lite allt i allo lokalkännedom och liknade”.

På gymnasieskola betecknad som skola nummer 2 berättade Skolsköterska 2 angående vilka som är med i krisgruppen att det är rektor, som är chef över gruppen, samt ytterligare en rektor ifall den ordinarie skulle vara indisponibel. Vidare innehåller gruppen kuratorer, skolsköterskor, skolassistent, specialpedagog, samt präst. Så här beskriver Skolsköterska 2 deras arbetsuppgifter:

Och det har vi rätt så sådär klart och tydligt så att det är rektorn som då basar för själva krisgruppen som är den, den som sammankallar och leder och organiserar själva arbetet i krisgruppen. Och det är också den personen som ansvarar för kommunikationen med massmedia och polis. Och den andra rektorn är mera en ställföreträdare i fall den första rektorn inte, som jag menar den kan ju ha semester och inte finnas tillgänglig eller vara sjuk eller så, och sen assistenten är den som ansvarar för att alla inkommande telefonsamtal och sorterar bland det och att ansvara för att all information anslås. Och sen har vi haft så här att kuratorerna ansvarar, vi har en minneslåda som vi har som vi använder oss av vid de här tillfällena och det är kuratorerna som ansvarar för att den är uppdaterad och att sakerna i den alltså att den fylls på och så när det väl händer någonting så ska man inte liksom behöva titta i den och säga oj vad tomt det var här

utan det ligger på kuratorernas ansvar. Sen är vi andra är resurs och stödpersoner vi har alltså inga andra uppgifter och det är ju kuratorerna med. Även om de har ansvaret givetvis bara för själva lådan. Men ni ansvarar också för övriga gymnasieskolor i kommunen informeras det ligger också på kuratorerna så att om ett dödsfall händer med någon av våra elever så skall alla andra kuratorer informeras på de andra skolorna och det är ju för att de ska kunna snabbt kunna få en blick om, det vet vi ju vi vet ibland men vi vet ju inte det alltid hur nätet har sett ut runt den här eleven och ofta har de ju kompisar på alla skolorna. Så... så har vi det upplagt här så det är rätt så styrt liksom.

Som tidigare nämnt i bakgrunden anser Atle Dyregrov att skolornas krisgrupper ska innehålla ”två lärare, en skolkurator, en representant från skolhälsovården (om möjligt), skolans rektor eller dennes ställföreträdare”.⁵²

Beträffande vilken utbildning medlemmarna i krisgrupperna har fått angående att ta hand om kriser svarade Kurator 1 på Skola 1 att hon inte fått någon specifik utbildning förutom det som ingått i hennes ordinarie utbildning, men tillägger att de i krisgruppen regelbundet försöker träffa andra krisgrupper från andra gymnasieskolor i kommunen för att utbyta erfarenheter. Vaktmästare 1 fyller i att krisgruppen för länge sedan fått utbildning via Röda korset som var ute vid ett antal tillfällen och föreläste. Förutom detta har han inte fått någon speciell utbildning inom krishantering. Skolsköterska 1 berättar att hon även är aktiv i POSOM som är en nationell, ideell organisation som ansvarar för krishantering runt om i Sveriges kommuner.⁵³

På samma fråga angående utbildning svarade Kurator 2 på Skola 2 att:

Alltså jag tror inte vi har speciellt mycket utbildning alltså det är ju så olika hur utbildningarna ser ut och så. Men vi har inte direkt någon kris... alltså jag tror inte att det innehåller något på utbildningen direkt på kris alltså inte vad jag minns men sen kan jag ju minnas... jag kan ha glömt det, men det är ju inget som liksom har satt sina spår i mig. Alltså nej jag kan inte minnas det, man har ju någon del som handlar om döden och där kommer man nog in på kris, det har jag ett minne av. Men däremot pratar man ju om alltså det här med hur människor alltså hur man reagerar vid kris det pratar man om ju om rent alltså vad händer i kroppen och alla sådana bitar, och rent psykologiskt alltså det här med bearbetningsfasen, akutfas och allt sånt det ingår i utbildningen. Men rent krishantering alltså det kan jag inte minnas att det finns med.

Skolsköterska 2 menade vidare gällande utbildning att hon inte heller har fått någon direkt utbildning i krishantering, men att hon studerat Cullbergs sorgefaser som en del av hennes utbildning. Dock har både Kurator 2 samt Skolsköterska 2 i sina tidigare yrkesliv stött på kriser. Kurator 2 har tidigare studerat till undersköterska och där kommit i kontakt med döden ute på praktiker. Hon anser att denna erfarenhet har stärkt henne i hennes nuvarande yrke och säger: ”Och det kan man ju vara glad för att man varit med om för det är det som du säger det är det som egentligen är jobbigt om man aldrig har varit med om det så är det kan det vara

⁵² Dyregrov 1994, s. 11.

⁵³ http://www.posom.se/index.php?option=com_content&view=article&id=57&Itemid=27&lang=sv 13/12-09

tufft att möta men sen jag blev socionom så har jag egentligen inte alltså gått på någon speciell utbildning eller nej ingenting egentligen”.

Skolsköterska 2 berättar att hon tidigare har arbetat på sjukhus på neonatalavdelningen vilket har gett henne värdefulla insikter om kris. Hon betonar vikten av att inte vara rädd att möta människor i sorg och att känna sig trygg i situationen och våga vara där. Det förebyggande arbetet med kris på sjukhuset var väldigt strukturerat och där fanns en rosa katastrofärm i vilken det stod hur man skulle agera och vem som gjorde vad.

Både Skolsköterska 2 samt Kurator 2 berättar att deras krisgrupp nyligen skulle gått på en fortbildningsföreläsning som Spädbarnsfonden arrangerade men på grund av influensatider blev den inte av. Båda är eniga om att det skulle vara nyttigt för krisgruppen att delta i detta seminarium och om tillfället åter ges ska de försöka att gå på det.

Skolverket påpekar vikten av utbildning bland elever och personal inom skolan, till exempel i form av studiedagar samt temadagar. Krissituationer kan vidare övas genom inlevelseövningar.⁵⁴

På frågorna om krisgrupperna har utgått från något styrdokument när man arbetat fram krisplanen samt hur krisplanerna var utarbetade blev svaren som följande. Skolsköterska 1 sa att hon och kuratorn just nu håller på att framställa en ny krisplan och utgår då inte från något styrdokument, snarare från den gamla krisplanen. Hon säger även att hon inte känner till att det finns något styrdokument att tillgå. Den krisplan som de håller på att arbeta fram är till skillnad från den gamla mycket enkel i sin struktur. Hon säger: ”vi har ju gjort upp en ny krisplan nu och den är väldigt enkel, de tidigare krisplanerna har funnits mycket ord och ord är inte bra i det läget utan man ska snabbt kunna ta sig igenom vad är det som händer och vad gör vi i den situationen”. Vaktmästare 1 uttryckte sig så här angående samma fråga om de använder något styrdokument under framställningen av en krisplan: ”Inte som vi använder det gör det faktiskt inte jag har just varit inne och tittat lite idag, där finns alltså något styrdokument i kommunen i allmänhet ”Reglemente ledningsplan för NN kommuns krisledningsnämnd” men det är inget som vi formellt baserar vårt arbete och vår krisplan på så känner inte jag i alla fall”.

Skolsköterska 2 svarade på samma fråga att krisplanen bygger på Cullbergs krisfaser och att de inte suttit och läst några skrivelser från skolverket när de utarbetat sin krisplan. De har däremot haft en gammal krisplan som grund. När den nya krisplanen skrevs var det ett samarbete mellan Skolsköterska 2 och den andra skolsköterskan på skolan och detta skedde

⁵⁴ Skolverket 2000, s. 40.

när Skolsköterska 2 var relativt ny på jobbet. Detta gav enligt henne, en möjlighet att utnyttja sin förmåga att inte se allt utifrån ett skolperspektiv och därmed kunna komma med annorlunda infallsvinklar.

Beträffande frågan om det finns något utbyte av information mellan grundskolan och gymnasiet angående elevers historia av svåra händelser svarar de intervjuade som följer: Skolsköterska 1:

Alltså har skolhälsovården varit inblandad till exempel i en misshandel hemma då har vi ju anmälningsskyldigheten precis som ni har som alla har som jobbar med barn och ungdomar och då har man ju också dokumentationsskyldighet så då ska det ju stå i skolhälsovårdsjournalen för övrigt tror jag inte att sådan information är någon typisk överlämnandeinformation för det kan ju också vara så att man vill lägga någonting bak sig och gå vidare. Det kommer ju ofta fram ändå jag vet att för något år sedan så på jag tror det var FN-veckan så skulle man gå och titta på någon teater som just handlade om våldtäkt och överfall och då var där ju en elev som sa att jag kan inte gå med och titta på det här. Men det ingår ju inte riktigt i krisgruppen alltså det som har varit utan det är ju de akuta situationerna mer.

Kurator 1 underströk att hon hittills inte hade varit med om det och visste inte heller om det fanns någon praxis för detta. På Skola 2 ansåg Kurator 2 att hon inte får någon information alls från grundskolan angående elevers problem medan Skolsköterska 2 menade att hon inte får det automatiskt om det inte står i skolhälsovårdsjournalen. Det är dock inte säkert att det finns information i journalen eftersom det kan ha varit kurator som hanterat ärendet och då finns ingen journal.

Oftast så finns det ju med i skolhälsovårdsjournalen men om du tänker typ våldtäkt så behöver det ju inte finnas där det kan mycket väl hanterats av kurator på föregående skola och att skolsköterskan inte alls har varit involverad i det arbetet och då är det ju inte alls säkert att det finns någon dokumentation men annars brukar om alltså om dödsfall i familjen eller så då är det nästan alltid så att det står någonting om det i min skolhälsovårdsjournal sen är det ju inte automatik att jag har den på plats när eleven kommer det kan komma i november.

Det är alltså tydligt att skolsköterskan har en större möjlighet att se om det finns problem hos en elev än kuratorn. Kurator 2 nämnde även att det finns en aspekt där eleven kanske inte vill att saker ska föras vidare till gymnasiet. ”Många gånger kan det också vara så att eleverna de på något sätt vill inte alltid att information ska föras över för de tänker att nu är det gymnasiet och något nytt man har lämnat grundskolan sen de som vill prata då kommer de och berättar så kan det vara ganska många gånger tror jag faktiskt”.

Skolverket tar i sin skrift *Beredd på det ofattbara – Om krisberedskap och krishantering i skolor* upp vikten av att grundskolan planerar långsiktigt, därför är det av betydelse att gymnasieskolan informeras om en elevs tidigare historia gällande svåra händelser. Detta för

att underlätta för eleven på gymnasiet. Självklart ska man först rådgöra med eleven om den vill att informationen ska överföras.⁵⁵

När vi frågade om skolorna anordnade studiedagar riktade mot både elever och personal angående bland annat depression, mobbing och så vidare svarade Skolsköterska 1 att de inte har haft några temadagar för eleverna inom nämnda områden. Dock har de för personalen haft en studiedag i början av höstterminen:

Vi hade också i terminsstart en heldag som krisgruppen anordnade där vi hade olika stationer, jag hade en station där vi hade hjärt- och lungräddning och vi hade information om sjukdomar de här vanligaste sjukdomarna som kan i lärarrummet vara obehagliga diabetes om de får en känning, epilepsi och hur man i så fall agerar i sådana situationer det hade jag tillsammans med idrottslärarna då och sen hade vi en station där kuratorn pratade om krisreaktioner, vi skulle haft en utrymning och den blev inte fullt så som vi hade tänkt oss, vi har ju NNgymnasiet också här, handikappade elever vilket kräver att vi inte alltså brinner det tar man ju ingen i hissen utan då har vi ju madrasser så man får dra dem, det är en stor skola det här vi har ju fyra våningar så det skulle vi öva då det blev och så skulle vi släcka en brand men vaktmästaren var inte här så den blev inte fullt ut men vi övade utrymning inne då med madrasser och det här så fick man prova på att köra rullstol och sen hade vi prästen då den sista stationen där hon hade gjort en beskriver en situation en krissituation där personalen då hur gör vi? Vi har haft sådana tidigare och då är det så att då får man reda på att till exempel att vid förra tillfället då var det så att det hade hänt det var eleverna skulle ner till Lund till universitetet och titta och besöka universitetet då sistaårseleverna och det går iväg två bussar och någon bil och så hör man då att det har hänt en olycka med den ena bussen och så vet man inte mer vad gör vi då? Och sen så får vi jobba med den en liten stund efter en stund så är klockan då ett par timmar längre fram givetvis då får vi mer information och så ska vi fortsätta jobba vidare med det. En sådan övning hade man här nu också då.

Vidare berättar Skolsköterska 1 att studiedagen hade mottagits väl av personalen som ville ha fler sådana tillfällen. Hon tillägger sedan att de fortlöpande försöker att utbilda sig.

Kurator 1 informerade oss om att de inte hade studiedagar kring just de ämnena vi tagit upp men att hon i sin yrkesroll på skolan arbetade med DISA-metoden vilken vänder sig till flickgrupper för att ge dem redskapen att förebygga depression och nedstämdhet samt att hantera stress. Hon berättar vidare att någon motsvarighet för pojkar inte finns eftersom metoden är utprövad för enbart flickor.

Angående studiedagen som Skolsköterska 1 informerade om säger Kurator 1 så här:

Det är ju inte bara att vi i krisgruppen ska vara medvetna om hur det fungerar vid kriser och så vidare utan vi behöver ju kunna sprida detta på alla nivåer och därför hade vi en temadag nu, någon av de första dagarna i höstas där vi gjorde en informationsinsats till personal, en heldag. Där det ingick HLR, hjärt- och lungräddning, teoretisk genomgång av krisens olika faser, vi hade du hade brandutrymning och sen var det hur vi tar ut folk, vi har rull...

Vaktmästare 1 fyller i att de har ett femtiotal funktionshindrade på skolan och därför är det viktigt att personalen får information om hur man gör för att få ut dessa vid brand när man inte får använda hissen. Även han påpekar att personalen uppskattat denna dag och berättar att

⁵⁵ Skolverket 2000, s. 33.

andra gymnasieskolor har hört av sig för att bli insatta i konceptet och kunna göra något liknande på sina skolor.

På Skola 2 hade de inga temadagar eller studiedagar inom de ämnen vi nämnde. Skolsköterska 2 uttryckte sig så här i frågan:

Jag tror ju inte att mobbingarbetet ska föras på den nivån jag tror att mobbingarbetet ska föras på en mycket mer gräsrotsnivå liksom att i klassrum med diskussioner i ämnen alltså så där man lyfter upp det och det tror jag görs faktiskt tror för det vet ju inte jag men jag har en känsla av vi har ju aktiva samhällskunskapslärare här tycker jag som är duktiga på att föra fram och diskutera och jag tror att det är viktigare där jag tror inte så mycket på studiedagar egentligen det här att man liksom tror att på något sätt pratar vi om detta idag så.

Angående frågan om hur man identifierar elever som är i behov av extra hjälp och stöd svarade Kurator 1 på Skola 1 att ”alltså det jag tänker mig att de fångas upp via lärare, kamrater, egen kontakt, ibland föräldrar och så”. Kurator 2 på Skola 2 menade att:

Det finns ju så olika typer av hjälp och olika typer av behov. Det finns ju alla varianter och jag tror att vi kan säkert inte nå alla vi missar säkert en del men mycket genom alltså skolsköterskornas hälsosamtal som de erbjuder alla elever där kommer ju mycket fram det gör det ju det gör det om det är någon som känner sig ensam, utanför, mobbad eller har kanske en depression eller ätstörning mycket kommer ju fram där och då kan ju också skolsköterskorna lotsa dem rätt om det är till kuratorn eller till specialpedagog eller till studie och yrkesvägledarna.

Skolsköterska 2 fyller i att de även kan ta hjälp av Barn- och ungdomspsykiatri (BUP) eller andra externa kontakter. Hon menar vidare att hon under sina hälsosamtal ibland kan känna att någon är i behov av stöd men att eleven inte berättar vad som är fel. Då finns det en möjlighet att följa upp några månader senare med ett nytt samtal. Både Skolsköterska 2 och Kurator 2 är överens om att tiden är en viktig faktor då eleven kan behöva tid för att våga berätta om sin svåra situation. Kurator 2 menar vidare att elevernas mentorer också spelar en viktig roll i att upptäcka vilka ungdomar som mår dåligt. Dessutom säger Kurator 2 att man kan upptäcka elever som mår dåligt genom att kontrollera frånvaron. Hög frånvaro från skolan tyder oftast på att någonting är fel.

På frågan om krisgrupperna arbetade med andra instanser i samhället, till exempel BUP, (Barn- och ungdomspsykiatri), polis, kyrka med flera svarade Skolsköterska 1 på Skola 1 följande:

Alltså just i krisverksamhet kan det ju bli aktuellt när jag började så fanns polisen med i krisgruppen men då fanns det mer resurser då hade vi ju en vad kallades det närpoliserna här inne i centrala Kristianstad sen lite med att deras organisation har förändrats så har de ju inte möjlighet att ingå i vår krisgrupp. Prästen är med och har en mycket viktig funktion tycker jag i vår krisgrupp. Sen har jag inte varit med om att vi har behövt arbeta med BUP eller socialförvaltning i just de här situationerna som jag har varit med om men skulle man behöva det så givetvis

På samma fråga svarade Kurator 1 att de samarbetar med kyrkan i och med att prästen är med i krisgruppen. Vad gäller de andra nämnda instanserna känner hon inte till något samarbete med dem men hon är inte främmande inför tanken på att samarbeta med dem om det skulle bli nödvändigt. Vaktmästare 1 tillade att de samarbetar med polisen inför att eleverna tar studenten. Då kommer en polisman ut och informerar eleverna om alkoholintag samt vad de bör tänka på inför studenten eftersom det kan bli oroligt. ”Det kan ju bli en kris för en elev att hamna fel och göra fel i samband med studenten.”

På Skola 2 berättade Skolsköterska 2 att de samarbetar med BUP och Socialförvaltningen i och med att vissa elever remitteras dit. Kurator 2 redogjorde lite kort för de träffar som hon och de andra gymnasiekuratorerna i kommunen har med psykiatrien en gång om året.

Atle Dyregrov påpekar i sin forskning vikten av att skolan har upprättat ett samarbete med psykiatrien.⁵⁶ Enligt Skolverket bör man även ha kontakter med polis och räddningstjänst samt andra skolor i kommunen.⁵⁷

5.2 När kris inträffar

När Skolsköterska 1 på Skola 1 fick frågan om hur olika typer av kriser hanteras svarade hon att ”jag tror att det är situationen här och nu alltså jag har svårt att tänka mig att två händelser får exakt samma förlopp och samma hantering”. Även Kurator 1 har samma tankegång och menar att; ”jag tänker såhär att skulle något hända så blir ju saken att man sammankallar krisgruppen helt enkelt och får värdera situationen och fundera kring vad som kan vara lämpliga åtgärden då”. Här fyller Vaktmästare 1 i med att säga de har varit väldigt förskonade på skolan när det gäller krissituationer men om en sådan situation skulle inträffa får man använda krisplanen och eventuellt ta hjälp utifrån samhället.

Då Skolsköterska 2 svarade på samma fråga kom även hon fram till att det inte går att arbeta utifrån ett givet mönster vid liknande händelser utan att det skiljer sig från person till person angående vilken hjälp som behövs. Kurator 2 instämmer och fyller i med:

Men det är verkligen olika för det beror också på hur det ser ut runt omkring eleven vilket nätverk som finns, vilken typ av familj om det är en väldigt liksom socialt utsatt familj eller om det är en familj med mer stöd en del föräldrar tar kontakter själva alltså söker de alltså samtalsstöd från andra instanser utifrån skolan då behöver inte vi hjälpa till på samma sätt alltså det ser ju väldigt olika ut vilken typ av bakgrund eleven har så är det ju därför kan man inte ha en mall tror jag som man kan använda på alla det går inte av den anledningen tror jag faktiskt det är väldigt olika.

⁵⁶ Dyregrov 1994 s. 11.

⁵⁷ Skolverket 2000, s. 41.

När frågan om stöd till elever i krissituationer ställdes svarade Skolsköterska 1 att det är viktigt att man informerar elever tidigt, exempelvis genom en samling i aulan. Vidare nämner hon minnesrum där man kan sitta ner en stund. Hon omtalar även möjligheten att få prata med en präst som hon vet skulle ställa upp på sådana samtal. På samma fråga svarade Vaktmästare 1 att ”det viktiga är ju att ingen får gå hem att de inte får lämna alltså skolan och ge så mycket information saklig information som vi har som möjligt va. Så att det inte börjar med rykte och sådana här grejer utan ja ha belägg för den information vi ger så att inte vi börjar ryktesspridningen det är farligt”.

Då samma fråga ställdes till Skolsköterska 2 samt Kurator 2 svarade dessa att stödet till eleverna är beroende av vad som har hänt. Det är inte säkert att krisgruppen samlas då en enskild elev varit utsatt för något, exempelvis en våldtäkt. Skolsköterska 2 säger: ”är det en våldtäkt som någon har sökt sig till dig personligen för att berätta att jag har blivit utsatt för en våldtäkt i lördags så är det ju inget vi trummar igång krisgruppen på”.

Vad gäller frågan om stöd till skolans personal vid kriser svarade Skolsköterska 1 att personalen i princip får samma stöd som eleverna. Dessutom tillägger hon att Arbetsmiljönämnden möjligtvis kan bli inkopplad beroende på vad det är för situation. Fenomenet kris kan vara olika saker som Skolsköterska 1 uttrycker det: ”det behöver ju inte vara när hela himlen ramlar ner utan det kan vara något annat också”. Vaktmästare 1 påpekade vikten av korrekt information till både elever och personal: ”ja det är ju samma där alltså ge information eller korrekt information så man vet va och sen att de inte... man inte släpper hem någon om man ser att de mår dåligt och sådana grejer utan det får ta den tid det tar ge stöd kan ta extern hjälp där också utifrån vad situationen kräver”.

Skolsköterska 2 svarade så här:

Alltså minnesrummen är ju alltid öppna för alla och där kommer ju liksom personal och när personal har dött så har vi ju också minnesrum alltså med likadant med så det är ju sen kanske vi inte är riktigt lika duktiga på att samtala med dem alltså att samla dem så men de samlas ju alltså om det händer någonting på skolan om vi säger att vi har fått reda på att någon elev har dött så snabbt på morgonen så bestämmer ju rektorerna och då går de ju då... då kommer det liksom ut att alla på vår BUF och på interntv eller hur man nu löser det att de ska träffas i lärarrummet och på de olika lärarrummen klockan tio över åtta låt säga och att alla som har möjlighet ska komma och då informerar ju alltid rektor där så att alla informeras försöker informera ungefär samtidigt. Någon gång har man kanske löst det i aulan men det känns bättre att kunna lösa det på de olika ställena eller att samla ihop alla i en aula. Så att de vet vad som har hänt och att de kan förväntas att möta elever i sorg några dagar och att elever kanske kommer och går på deras lektioner att de inte orkar vara med så att det och det är okej. Sen försöker vi väl vara mycket ute på skolan vi är mycket ute på skolan den dagen och försöker vara mycket i lärarrummet också och prata med dem där då när det är fika på förmiddagen.

5.3 Efterarbete

Den först ställda frågan angående efterarbetet behandlade anordnande av eventuella samtalsgrupper, skillnader mellan hur pojkar och flickor uttrycker sina känslor, samt om man uppmärksammar risk för självmord bland kamrater. Skolsköterska 1 betonade vikten av att man samlas och går igenom vad som hänt. Några skillnader i hur flickor och pojkar uttrycker sina känslor efter en kris har hon inte märkt någon skillnad på. Skola 1 har än så länge inte varit med om att en elev begått självmord så därför kunde Skolsköterska 1 inte direkt svara på om man uppmärksammar självmordsbenägenhet bland kamrater. Hon tillägger dock att om självmord skulle äga rum så skulle man givetvis ha det i åtanke. ”Det skulle ju man säkert självklart göra och det kan ju vara så i de situationerna att personen har pratat med kamrater om det som ju kan få väldigt dåligt samvete efteråt för att det här skulle jag ha tänkt på och det här var signalen liksom så då kräver det ju extra stöd till de personerna och det måste man ju vara uppmärksam på.” Kurator 1 svarade att de först fick se vad situationen krävde och om det då skulle vara en bra idé så hade de anordnat samtalsgrupper. Vaktmästare 1 drar en parallell till det tillfälle de öppnade upp ett minnesrum som till viss del fungerade som en plats att prata av sig. ”Det kommer ju längre ner i frågorna, men det här med samtalsgrupper alltså vi öppnar ju ett minnesrum eller någonting där det alltid finns folk va sen beroende på storlek på grupper som kommer dit så har man möjlighet att plocka undan dem till avskild plats och sitta och prata framför allt efterarbetet är mycket att bara lyssna att de som är inblandade på något sätt får prata av sig.”

Gällande frågan om flickor och pojkar uttrycker sina känslor på olika sätt svarade Kurator 1 att hon mest pratar med flickor och därför har svårigheter att bilda sig en uppfattning angående den frågan. Vaktmästare 1 uttryckte sig som följer angående frågan:

Det jag minns det är ju många år sedan vi hade en elev som gick bort i en mopedolycka där hade vi minnesrum och sådant där och flickorna var väl ofta de kom ner till minnesrummet de som kände honom och satt gärna där en stund och där var ett fotografi på honom medan killkompisarna kom ner om där också men de skrev någonting ja i kondoleansboken och något sånt där sen var det liksom bra med det tjejerna satt gärna kvar en stund och funderade lite medan killarna det var kanske inte samma känsla självklart inombords va men de visade kanske inte det på riktigt samma sätt. För jag satt själv många, många timmar nere i det här rummet som stöd till eleverna då va där var en skillnad där i alla fall sen var just i detta fallet ja men det var en skillnad där absolut.

På Skola 2 svarade Skolsköterska 2 att de aldrig hade använt sig av samtalsgrupper utan mer fokuserat på enskilda samtal för de personer som haft behov av att prata. Vidare berättar hon:

Generellt tycker jag nog ändå att tjejerna har lättare för att, de har ju lättare för att visa sina känslor och det är väl kanske det man är lite rädd för med killarna man vet inte riktigt hur de reagerar och hur de tar det åt sig ändå det är ju klart att de reagerar fast de kanske inte har lika

lätt att prata om det. Och de är ju klart att då blir ju ofta dem som vill prata som får prata alltså det är kanske svårare men vi försöker ju ändå när man då när de är i minnesrummet att man kanske försöker där lite man känner att där kan jag men det får man också känna av det är ju inte alltid man vill prata och det ska man ju inte heller behöva alltså det är så individuellt. Fast jag tycker när man har suttit i de här minnesrummen så tycker jag att det har varit rätt så tydligt att det är ett bra rum, det är ett bra rum att få prata för då sätter de sig ofta ner och så kan man fråga lite hur kände du och personen och då kommer det ofta liksom så de här hur det har varit och så och så erbjuder man ju då du vet att vi är kvar här och vill du prata själv så får du jättegärna komma bort till kontoren eller till oss skolsköterskor och så och det gör de ju ofta men tjejerna mer än killarna.

Psykologen och författaren Atle Dyregrov menar att det finns en klar skillnad i hur pojkar och flickor uttrycker sina känslor. Medan flickor har lättare att uttrycka verbalt vad de känner har pojkar lättare att genom vredesutbrott visa sina känslor.⁵⁸

Angående självmordsrisken bland kamrater berättar Kurator 2 att det finns självmordssidor på internet och ett tag hörde de ganska mycket om att ungdomar uppehöll sig där. Hon anser att de är medvetna om problematiken och säger att självmordstankar bland eleverna verkar gå i vågor. Skolsköterska 2 tillägger att det inte har florerat så mycket suicidtankar på sistone och hon tror att detta kan bero på att elevantalet på Samhällsvetenskapliga programmet har minskat på skolan. Kurator 2 fortsätter på samma linje och säger att de har flest elever på Naturvetenskapliga programmet vilket innebär en annan problematik. Skolsköterska 2 berättar om en krissituation som drabbade skolan då en pojke begick självmord.

Men vi hade ju en kille som tog livet av sig och det var väl inte alltså det var ju inte så att vi gick ut och sa det liksom så men det visste eleverna om rätt så snabbt och då tycker jag att åtminstone i den klassen så var det ju så att där hade ju mentor jättebra koll på vilka som mår dåligt och som skulle kunna triggas igång ändå av detta och där pratade de ju mer med dem alltså där gick det mer riktat alltså så att nu får vi nog fånga in och höra hur han mår och han mår eller hur hon mår och så och det gjordes ju också och så tror jag det får vara liksom att där finns både jag tycker nog att inte bara mentor utan även kurator och skolsköterskan hade liksom bra koll på den klassen vilka som mårde bra och vilka som mårde dåligt och då riktar man...

Här fyller Kurator 2 i att man riktar stödet till dem som man vet behöver det. Skolsköterska 2 betonar vidare vikten av att man vågar fråga eleverna hur de verkligen mår.

Samtliga intervjuade på båda skolorna berättade att de brukar ha ett temporärt minnesrum med ett sorgbord tillgängligt när någon elev eller någon ur personalen har avlidit. Detta rum står öppet för alla som vill komma dit och där finns alltid någon vuxen att prata med. På sorgbordet brukar finnas en vit duk, levande ljus, ramar med plats för foto samt en kondoleansbok som man kan skriva ner tankar i tillägnat den döde. Denna bok brukar de

⁵⁸ Dyregrov 1994, s. 34.

anhöriga få efteråt. Oftast brukar de ha en skiva med lugn musik på i bakgrunden. På båda skolorna finns det färdiga lådor klara att användas om ett sorgbord behöver arrangeras.

När det gäller hembesök hos den drabbades familj förekommer detta på båda skolorna om man har medgivande från familjens sida. Skolsköterska 1 berättar: ”det är ju i samråd med familjen alltså men jag tror att många tycker att det känns väldigt skönt att skolan finns där för dem i de situationerna”. Vidare säger hon att hon har varit delaktig under en krissituation på skolan då en elev dog genom ett olycksfall. ”Vi hade ju kontakt med de anhöriga, man frågar ju om de vill att man kommer hem och det ville de och det var jag och dåvarande skolchef som åkte hem och det var ingen delikat uppgift kan jag säga att komma hem att se människor i kris. Det var väldigt obehagligt och vad jag såg då det har jag aldrig berättat för någon för det är ju som sagt så att man gör ju saker när man är i kris som man kanske eller som man normalt sett inte betar sig.” Hon fortsätter med att säga att det gjordes en minnesbok där eleverna skrev saker till minne av den avlidne som de anhöriga sedan fick. För att vidare beskriva skolans kontakt med de anhöriga berättar hon att alla i klassen hade möjlighet att närvara vid begravningen vilket ett tiotal gjorde, förutom den personal som också var där. Det hölls även en minnesstund i aulan på vilken flera stycken av de anhöriga var med. Vaktmästare 1 betonar vikten av att de anhöriga ger sin tillåtelse för ett eventuellt hembesök och säger: ”Det står även i vår krisplan då att man kontaktar familjen och anhöriga och i samråd med dem bestämmer om man ska träffas”.

Skolsköterska 2 på Skola 2 säger att någon av rektorerna brukar hälsa på hemma hos den avlidnes familj och har då med sig en bukett blommor. Oftast anordnas en minnesstund på skolan som de anhöriga bjuds in till, efter att ha frågat dem om de tillåter att en sådan minnesstund hålls. Minnesstunden ska visa vem den döde var som person och detta gör man med hjälp av bland annat musik som intresserat den samme. Oftast tar man hjälp av musiklearen. De minnesstunder som har hållits har känts bra berättar Skolsköterska 2, även från de anhörigas sida.

Beträffande frågan om skolorna anordnar föräldramöten efter en krissituation, där föräldrar har möjlighet att ventilera sina känslor svarade Skolsköterska 1: ”nej, fast det är en intressant tanke som jag faktiskt ska ta med mig till krisgruppen”. Hon menar vidare att det självklart beror på hur allvarlig krissituationen är, hade det till exempel skett en skolskjutning hade det varit en klar nödvändighet. Kurator 1 sade att det har de inte nedskrivet i sin krisplan. Vaktmästare 1 svarar att de inte har med tanken på föräldramöten vid krissituationer men att det klart hade varit en bra idé om det funnits ett behov av det. På Skola 2 svarar Kurator 2 och

Skolsköterska 2 unisont nej på ovanstående fråga. Skolsköterska 2 tror att det är typiskt för gymnasieskolan att man har liten föräldrakontakt.

Enligt Atle Dyregrov bör man låta föräldrar träffas på skolan och där ventilera sina egna tankar och känslor angående det inträffade, samtidigt som de får aktuell information om händelsen.⁵⁹

Vad gäller frågan om skolan skickar ut en representant till begravning svarade Skolsköterska 1 att seden att skicka ut någon antagligen är vanlig på alla skolor och att det är ett sätt att visa sin sorg och sitt deltagande. Dessutom är frågan om dödsannons en enligt henne intressant fråga. Hon säger som följer:

Och då säger prästerna så här att man ska inte gå ut i tidningar eller man behöver inte gå ut i tidningen och sätta någon annons för att annonseringen från början var tänkt för de anhöriga att de ska få lov att jag hittar inte rätt ord berätta att den anhöriga har gått bort. Ibland kan man ju se i tidningen att det är tio elva annonser på samma sida om samma person det är nästan lite obehagligt så att i vår krisgrupp har man sagt så att man inte ska sen är det lite skilda meningar och kommunen säger att det får vara upp till varje skola men de tankarna har våra präster som har varit med haft i alla fall att det är inte det som visar att man sörjer då är nog en blomma bättre och det hade vi ju med hem då vid det tillfället när vi var på hembesök givetvis och annars hade vi nog skickat om inte de hade velat att vi kom så hade vi skickat en blomma.

Vaktmästare 1 berättar att representant från skolan endast skickas ut om de anhöriga godkänner det. Vid det tillfället då en elev dog tillät de anhöriga att skolan fick närvara och det uppskattades. Även på Skola 2 är det brukligt att någon från skolan närvarar vid begravningen dock med tillåtelse från de anhöriga. Vill de anhöriga inte att de ska komma brukar man skicka en blomma istället om man får det.

Beträffande frågan om representanter från samhället, (till exempel polis eller brandkår), kommer till skolan för att informera om vad som hänt vid en olycka svarade Vaktmästare 1 att det har inte hänt men att det inte är en omöjlighet att det skulle kunna ske. På Skola 2 har de inte heller varit med om en situation som krävt att man kallat in representanter från samhället till att föreläsa. Kurator 2 anser att det är en god idé men att hon aldrig har stött på fenomenet tidigare. Skolsköterska 2 håller med och tillägger att de ska bära med sig idén.

Då det gäller åminnelse av årsdagar av olyckor berättar Skolsköterska 1 att det har hon aldrig varit med om, men menar att man måste gå vidare i livet. ”Det får ju också vara så att man måste gå vidare så då får det vara på ett väldigt och det beror ju klart på vad som har hänt med sen så går eleverna här några år och sen slutar de och sen kommer nya elever och då vet ju inte de vem det är. Här går tusen elever på skolan så att det är ju så att händer det någonting

⁵⁹ Dyregrov 1994, s. 23.

så är det inte alls säkert att alla de andra vet.” Vaktmästare 1 tänker tillbaka och säger, ”nej, då hade vi ingenting när vi blev drabbade och det är samma där jag har kikat lite i krisplanen och där står ingenting om att det ska uppmärksammas på något sätt och det är ju likadant där självklart händer det något en stor olycka, någonting på skolan så kan jag tänka mig att ett år efter att det flaggas på halv stång och vi tänker på de drabbade va men inte vid det tillfället där det var en enskild elev”. Skolsköterska 2 på Skola 2 berättar att de inte på hela skolan uppmärksammar årsdagar utan det sker oftast i den berörda klassen tillsammans med mentor som samtidigt har möjlighet att kontrollera hur klassen mår.

Skolverket menar att skolor som drabbats av krissituationer måste ha en långsiktig plan för hur exempelvis årsdagen ska hållas vid liv. Vidare menar Skolverket att personal på skolan måste vara uppmärksam på hur enskilda elever mår i samband med årsdagen, eftersom sorgen kan återkomma vid detta tillfälle.⁶⁰ Atle Dyregrov menar precis som Skolverket att årsdagen ska uppmärksammas.⁶¹

Angående frågan om hur krisgrupperna utvärderar sitt utförda arbete svarade Skolsköterska 1:

Det är ju det här med att man träffas och går igenom hur gjorde vi hur följde vi krisplanen. Vid ett tillfälle så följdes ju inte den alls och då noterade man ju det utan då var det enskilda personer som liksom agerade helt efter eget huvud så att säga och det är ju så att här sitter vi i krisgruppen och planerar och så sen vet inte vi hur vi som enskilda individer reagerar i en situation beroende på vad vi har med oss i ryggsäcken givetvis. Det kan ju vara en situation som skulle kännas väldigt obekvämt för man själv varit med som privatperson om något liknande eller så där man kanske inte alls är rationell eller fungerar och då är det ju viktigt att man faktiskt inte kan vara med kanske vid det tillfället då.

Kurator 1 nämner även hon att en återsamling med krisgruppen sker efter att de arbetat med något och då utvärderar de vad som gjorts och genom detta förfinas handlingsplanerna. Vaktmästare 1 håller helt med om detta. På Skola 2 säger Skolsköterska 2 att i krisgruppen försöker de att träffas regelbundet men när något händer träffas de varje eftermiddag för att utvärdera vad som hänt under dagen. En tid efter krissituationen görs en ny utvärdering.

Gällande frågan om krisgrupperna upplevt att de blivit kritiserade efter avslutat krisarbete sade Skolsköterska 1 följande:

Inte för att vi inte har skött krisarbetet det kan väl mer vara så att när Anna Lindh var skjuten att någon lärare kom och tyckte att nu får ni ta över de här eleverna för de står och gråter för jag måste ha lektion och det kanske inte är så att man kan ha lektion. Krisgruppen går ju inte in i sådana situationer, vi har ju också våra arbetsuppgifter och då är det kanske så att då kanske man inte kan ha den lektionen just då utan då får man kanske prata om det som har hänt istället och

⁶⁰ Skolverket 2000, s. 32-33.

⁶¹ Dyregrov 1994, s. 23.

göra något annat, det är kanske så att vi inte kan ha latin just vid det tillfället när Anna Lindh har blivit mördad och man är upprörd.

Varken Kurator 1 eller Vaktmästare 1 känner till någon eventuell kritik som riktats mot krisgruppen.

När vi ställde samma fråga till de intervjuade på Skola 2 fick vi något annorlunda svar. De menade att kritik i någon form alltid förekommer, mest från personalens sida. Skolsköterska 2 menar dock att man måste ha i åtanke att det oftast handlar om människor som är ledsna och i kris. Det är då lätt att man tar ut sin frustration på någon annan.

Vad gäller möjliga förbättringar av krisarbetet svarade Skolsköterska 1 att hon ansåg att de arbetade bra och försökte hålla arbetet levande. Kurator 1 menade att mer utbildning hade varit bra och det höll Vaktmästare 1 med om. På Skola 2 kom ingen av de intervjuade på något som skulle behöva förändras, men eftersom krisarbetet inte är statiskt förändras människors behov och sätten att nå ut till dessa människor. Skolsköterska 2 uttrycker sig så här om saken:

Sen är det ändå ett levande arbete jag kan ändå tycka att alltså man kan ju aldrig slå sig till ro, det är klart vi kan hitta förbättringar och alltså nu är ju skrivet för några år sedan tiden gör ju sitt till till exempel alltså tider förändras alltså det måste vi ju liksom ha med kanske finns andra sätt att nå människor till exempel inte vet jag kanske ska ha en facebookgrupp med alltså inte vet jag men alltså man måste kanske vara öppen för alla olika sätt att kunna möta människor.

Slutligen fick de intervjuade möjlighet att uttrycka vad de ansåg sig ha lyckats bra med. Skolsköterska 1 påpekade vikten av tidig information för att förhindra ryktesspridning och det menar hon att krisgruppen har lyckats bra med. Dessutom lär de sig hela tiden vad som är viktigt. Kurator 1 samt Vaktmästare 1 påtalar istället tidigare nämnda studiedag för personalen på skolan som kommit att anammas av andra skolor i kommunen. På Skola 2 ansåg man att man hade skrivit en krisplan som fungerar väl i praktiken eftersom den innehåller tips och råd och en tydlig ansvarsfördelning.

5.4 Diskussion

Frågan vi har ställt oss när vi studerat människors levnadsförhållanden före den industriella revolutionen, då bondesamhället fortfarande var en förutsättning för människornas liv, är om man då hade en bättre psykisk hälsa. Förr var människorna mer beroende av varandra. De levde oftast i storfamiljer och hade grannar nära inpå, vilket medförde att det alltid fanns någon att ty sig till.

Om man ser till dagens levnadsförhållanden så råder en mycket större otrygghet och rädsla; många går arbetslösa, människor skiljer sig till höger och vänster, våld och droger är

vanligt förekommande. En faktor som hade en viktig funktion i samhället förr var kyrkan som nu inte har samma tröstande funktion. Detta leder till att många inte har någon att vända sig till när världen rasar samman. Självklart påverkar detta även dagens ungdomar. Många ungdomar mår dåligt till exempel på grund av dåliga familjeförhållanden, brist på trygghet i och med den ökade rotlösheten i samhället, eller oro inför framtiden. Läger man sedan till att en krissituation uppstår kan detta leda till att den unga människan bryter samman. Finns det då inga vuxna i närheten att ty sig till kan utgången ibland bli katastrofal. Skolan spelar här en viktig roll eftersom ungdomarna vistas här fler timmar än vad de gör i hemmet, därför kändes det betryggande att se att båda undersökta gymnasieskolor arbetade aktivt för att bredda sin kunskap och beredskap inför eventuella krissituationer.

Vi anser att alla som arbetar inom skolan borde få utbildning i krishantering och inom sorgearbete. Eftersom Skola 1 än så länge varit förskonad från krissituationer finner vi det helt exemplariskt att Skola 1 arrangerade en studiedag för personalen där de fick utbildning inom dessa ämnen, även om en längre utbildning samt frekvent repetition hade varit att föredra. Skola 2 har som tidigare nämnts varit drabbad otaliga gånger av krissituationer och har därmed skaffat sig en gedigen erfarenhet inom detta område. Att de förekommer erfarenhetsutbyte, gällande hur man kan arbeta med kriser, mellan gymnasieskolorna inom kommunen finner vi intressant och effektivt. Här har säkert Skola 2 mycket att dela med sig av till de andra skolorna.

Förvånansvärt är att det inte finns några klara direktiv från Skolverket angående hur krishantering ska behandlas inom skolan. Det verkar vara upp till skolorna själva att reda ut begreppen och organisera en krisplan. Båda undersökta skolors krisgrupper har genom att utveckla tidigare krisplaner skapat den de har nu. Den enda egentliga riktlinje som finns tillgänglig är Arbetskyddsstyrelsens riktlinjer som säger att skolan ska vara beredd att hantera en krissituation. Förutom den utbildning som krisgruppen har genom sina respektive medlemmars utbildning är utbudet magert, speciellt för exempelvis en vaktmästare, kan vi tycka. Detta är viktigt att poängtera då man oftast tänker sig att skolors krisgrupper består av enbart vårdutbildad personal, till exempel kuratorer samt skolsköterskor. Genom denna undersökning har vi sett att verkligheten ser annorlunda ut, vilket är ganska logiskt eftersom det behövs många funktioner i en krissituation.

I processen av att producera denna uppsats stötte vi i litteraturen på, som tidigare nämnts, Johan Cullbergs fasteori angående sorg. Denna teori kom att nämnas under en av intervjuerna när frågan om hur krisplanen framarbetades. Detta är förvisso inte nödvändigtvis fel men som

vi redovisat i bakgrunden har nya rön tillkommit angående arbetet med sörjande människor. Dessa rön hade förmodligen gangnat krisgruppernas arbete.

När det gäller förebyggande arbete gentemot elever trodde vi att temadagar angående till exempel depression och mobbing var vanligt förekommande. Detta stämde inte, men på Skola 1 anordnades en flickgrupp som fick lära sig att kontrollera stress och nedstämdhet. Problemet som vi ser det är att det inte fanns något ekvivalent för pojkar. Pojkar är ju inget undantag vad gäller att drabbas av depression eller stress. Vad gäller identifikation av elever som har problem och är i behov av hjälp spelar lärare, kamrater och föräldrar en viktig roll. Skolan spelar en desto större roll när personen i fråga inte har någon vuxen att vända sig till hemma. Som vidare framkom vid intervjuerna kan det även förekomma att personen självmant kommer och berättar om sin situation för skolsköterska eller kurator. Det är alltså så att alla inom skolans värld har ett uppdrag att hålla ett vakande öga på de elever de möter i korridorerna.

Med detta har vi fått en god inblick i vilken beredskap de undersökta skolorna har inför kommande krissituationer. Vad gäller vår andra frågeställning angående hur krisarbetet organiseras trodde vi först att vi skulle fått mer klara besked på hur man gör i vissa situationer. Detta fick vi dock inte, men det som tydligt framgick var att man inte på förhand kan bestämma hur man agerar i en viss situation innan den har inträffat. Det gäller att först överblicka situationen, värdera vilka insatser som ska sättas in och vilka insatser som ska vidtas. På båda undersökta skolor poängterade de intervjuade vikten av att hålla arbetet levande och se hur verkligheten ser ut utanför skolan. Skolsköterska 2 menade bland annat att man kanske ska ha i åtanke att det finns andra kanaler att möta människor i behov av hjälp av stöd, till exempel via internet. Denna tankegång anser vi vara sund då människor som inte vågar eller skäms för att söka hjälp lättare kan få den hjälp de behöver.

Efter inträffad krissituation anordnade båda undersökta skolor stöd till eleverna bland annat genom det minnesrum som arrangerades. Precis som ingen krissituation är den andre lik är inte heller stödet till enskilda elever det samma till alla. Det stöd som finns tillgängligt för elever finns även för personalen. Angående frågan om skolorna samarbetade med instanser från samhället, till exempel BUP (Barn- och ungdomspsykiatri), Socialförvaltning med flera sade sig båda skolorna sig ha möjlighet att göra detta om det verkligen behövdes. Därmed anser vi att vi har fått svar på frågeställningen om hur krishantering är organiserad.

Uppföljning och utvärdering anser vi vara viktigt för att utveckla arbetet i en positiv riktning. Intervjuerna gav dock inte särskilt mycket angående uppföljning och utvärdering, men det vi kan konstatera är att man på båda skolorna samlar krisgruppen både under och

efter avslutat arbete för att internt utvärdera och reflektera kring vad som gjorts. Därmed kan de se vilka förbättringar som behöver göras inför framtida kriser. Kort sagt kan man säga att de lär sig av sina misstag.

Kritik angående gjorda insatser kan vara ett känsligt ämne att diskutera, om detta har påverkat de intervjuades svar är svårt att svara på. Det vi kan säga är att Skola 2 som varit med om många kritiska händelser säger sig alltid ha fått någon typ av kritik, dock mest från personalen på skolan. Skola 1 däremot säger sig inte ha fått någon kritik, vilket kan bero på att de inte varit lika utsatta för krissituationer.

Efter avslutat arbete känner vi, som blivande pedagoger, oss trygga med det faktum att det ute på skolorna finns en fungerande organisation om en kris skulle uppstå. Vad gäller vidare forskning skulle man kunna intervjua hela krisgrupper samt undersöka andra kommuner för att se om de arbetar med andra metoder där. För att få ett ännu större perspektiv på hur skolor arbetar med krishantering skulle man kunna jämföra skolor från hela landet genom att till exempel skicka ut enkäter.

6. SAMMANFATTNING

Syftet med denna undersökning är att genom intervjuer undersöka hur krisgrupper inom gymnasieskolan arbetar med krishantering, vad gäller beredskap, organisation samt uppföljning.

Krishantering som fenomen är en relativt ny företeelse historiskt sett. Merparten av den litteratur som finns att tillgå i ämnet är från senare delen av 1900-talet. Det finns dock exempel på att krishantering har ägt rum under 1800-talet i Sverige, men utan den psykologiska aspekt som kännetecknar dagens krishantering.

Krishantering som den ser ut idag bygger en del på de större katastrofer som skett, men en ännu större del på den forskning militären har gjort för att kunna hålla soldater stridsdugliga. I Sverige har katastrofer som exempelvis förlisningen av Estonia och tsunamin i Sydostasien medfört erfarenhet och träning i att hjälpa människor i sorg.

Det finns teorier om hur man ska bearbeta sin sorg och hur man ska behandla människor som är i en krissituation. Johan Cullberg får räknas som en av de främsta i Sverige på detta område med sin teori om sorgens fyra faser. En annan forskare, William J. Worden har precis som Cullberg utformat en teori om sorg som påpekar att sörjandet har fyra uppgifter. Ny forskning inom området krishantering har bedrivits i större skala av Atle Dyregrov som har anlitats, bland annat av Rädda barnen, för att skriva en handbok om beredskapsplaner för skolor. Dyregrov har i sin forskning kommit fram till mycket som talar emot den äldre forskningen. Bland annat menar han att Cullbergs faser inte kan appliceras på varje enskild människa eftersom ingen människa är den andra lik i sin sorg och alla sörjer individuellt.

Vad gäller forskning om ungdomars hantering av sorg och kriser, har forskare kommit fram till att skillnaden mellan vuxna och ungdomar egentligen inte är så stor. Det som utmärker ungdomars situation är deras beroendeställning gentemot vuxna, då de inte är myndiga samt att de går i skolan. När kris inträffar kan ungdomars motivation och ork att genomföra skolarbetet sjunka men samtidigt kan skolan vara en möjlighet för ungdomar att få effektiv hjälp i sin situation.

Det finns inga styrdokument fastställda av Skolverket som handfast bestämmer hur skolorna ska göra upp sina krisplaner. Arbetsskyddsstyrelsens föreskrifter är det enda som finns angående beredskap inför hantering av kriser. De läroplaner samt skollagen som finns tillgängliga kan tolkas till att gälla krissituationer, men det står ingenstans konkret uttryckt att det gör det.

För att besvara frågeställningarna gjordes intervjuer på två gymnasieskolor inom samma kommun i nordöstra Skåne. På Skola 1 intervjuades en skolsköterska, en kurator samt en vaktmästare och på Skola 2 intervjuades en skolsköterska samt en kurator. Intervjufrågorna som ställdes behandlade hur skolorna förberedde sig inför eventuella kriser, vad de gör om kris inträffar samt vad som sker efter en krissituation.

Vid intervjuerna kom det fram att Skola 1 inte varit mycket utsatt för krissituationer medan det på Skola 2 inträffat desto fler incidenter. På grund av detta blev svaren från intervjuerna på Skola 2 mer baserade på erfarenheter grundade på de inträffade kriserna. Detta föring dock inte intervjuaren från Skola 1 eftersom de kan ge en inblick hur en skola kan förbereda sig inför eventuellt kommande krissituationer utan praktisk erfarenhet.

Intervjuaren gav god inblick i hur personal inom gymnasieskolan arbetar kring krissituationer. Av svaren att döma har båda skolorna en god beredskap inför kommande kriser. Båda skolorna har en krisplan som revideras efter behov och i denna finns varje krisgruppsmedlems arbetsuppgifter vid kris tydligt utformade, vilket underlättar arbetet. Vad gäller hur krisarbetet organiseras beror detta till största delen på hur situationen ser ut, alltså finns inga klara mallar för hur situationen ska skötas. På båda undersökta skolor anser de att utvärdering av arbetet är otroligt viktigt eftersom de då kan se vilka förbättringar som behöver göras inför framtida kriser. Angående frågan om krisgrupperna någon gång fått kritik för sitt arbete ansåg de intervjuade på Skola 1 att de inte hade fått kritik medan man på Skola 2 sade att det alltid förekommer i någon form.

För att få ytterligare kunskap om hur krisgrupper på gymnasieskolor arbetar med krishantering, föreslår vi att man skulle kunna intervjua hela krisgrupper istället för enskilda medlemmar eller skicka ut enkäter till flera skolor inom Sverige. En kvantitativ undersökning som ovan föreslagna skulle ge ett bredare statistiskt underlag.

7. KÄLLFÖRTECKNING

7.1 Opublicerat källmaterial

Intervju med Skolsköterska 1 på Skola 1 (25 november 2009)

Intervju med Skolsköterska 2 samt Kurator 2 på Skola 2 (26 november 2009)

Intervju med Kurator 1 samt Vaktmästare 1 på Skola 1 (4 december 2009)

7.2 Litteratur

Andersson, Bengt-Erik; *Som man frågar får man svar – en introduktion i intervju- och enkätteknik*, Kristianstad, 1990.

Denscombe, Martyn; *Forskningshandboken – för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*, Lund, 2000.

Dyregrov, Atle & Dyregrov Kari; *Det sociala nätverkets stöd vid plötsligt dödsfall – när livet måste gå vidare*, Lund, 2008.

Dyregrov, Atle; *Beredskapsplan för skolan*, 1994.

Hermansson, Sif; *Sorgen söker ord*, Kristianstad, 1985.

Läraryboken, Lärarnas riksförbund, 2005.

Nieminen Kristofersson, Tuija; *Krisgrupper och spontant stöd – om insatser efter branden i Göteborg 1998*, Lund, 2002.

Skolverket; *Beredd på det ofattbara – Om krisberedskap och krishantering i skolor*, 2000

Worden, William J; *Sorgerådgivning och sorgeterapi – En bok för alla som har att göra med sörjande människor*, Lysekil, 1999.

7.3 Internet

http://www.posom.se/index.php?option=com_content&view=article&id=57&Itemid=27&language=sv, 13/12-09, 14.27.

8. BILAGOR

8.1 Intervjufrågor

1. Förebyggande verksamhet

- Vem är med (varför?) och vem gör vad i krisplanen?
- Vad har ni fått för utbildning för att hantera kriser?
- Vilka styrdokument stödjer ni er krisplan på?
- Hur är krisplanen framarbetad?

- Informeras ni av grundskolan om en elev varit utsatt för en svår händelse?
- Anordnas studiedagar om t.ex. depression, mobbning osv. som förebyggande.
- Hur identifierar ni elever som är i behov av extra hjälp och stöd? Vid t.ex. mobbning.
- Arbetar ni med andra instanser i samhället, tex. BUP, socialförvaltning, kyrka och polis?

2. När kris inträffar

- Hur hanteras olika typer av kris? (själv mord, mord, naturliga dödsfall, bombhot, våldtäkt, misshandel osv.).
- Stöd till elever?
- Stöd till skolans egen personal?

3. Efterarbete

- Anordnas samtalsgrupper? Har ni stött på skillnader mellan hur pojkar och flickor uttrycker sina känslor? Uppmärksammar ni självmordsrisk bland kamrater?
- Finns sorgbord tillgängligt? Kan man t.ex. tända ljus, skriva i en kondoleansbok?
- Görs besök hemma hos den drabbades familj? Eller på sjukhuset?
- Ordnar ni föräldramöten där föräldrar får tala om sina känslor och reaktioner?
- Brukar ni skicka ut en representant från skolan vid begravning? Skickar ni blommor?
- Ordnas temadagar där representanter från samhället kommer och föreläser om vad som hände vid t.ex. olyckan.

- Hur uppmärksammas årsdagar? Hur länge ska årsdagen uppmärksammas? Kollar ni av inför årsdagar hur inblandade människor mår?
- Hur utvärderar ni ert arbete?
- Har ni fått någon kritik om hur krishantering tidigare har skötts?
- Anser ni att något bör förändras?
- Har ni något ni vill poängtera som ni anser er ha lyckats bra med?